

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra

Eglė Račkauskaitė

Klinikinės psichologijos studijų programa

Magistro darbas

Narcisistinių asmenybės sutrikimų turinčiųjų asmenų savęs vaizdas

Vilnius, 2008

Baigiamąjį darbą „Narcisistinių asmenybės sutrikimų turinčiųjų asmenų savęs vaizdas“, patvirtintą Filosofijos fakulteto dekanų įsakymu Nr., parengiau savarankiškai, galutinai suredagavau ir įteikiau katedrai.

.....
(Data)

.....
(Absolvento parašas)

Baigiamąjį darbą be vadovo tarpininkavimo katedra gavo

.....
(Data)

.....
(Katedros reikalų tvarkytojos parašas)

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
PRATARMĖ	6
ĮVADAS 1. SAVĖS VAIZDO YPATUMAI	7
1.1. Savęs vaizdo koncepcija psichodinaminėje paradigmoje	7
1.2. Savęs vaizdas kaip diagnostinė asmenybės sutrikimų kategorija	11
2. NARCISISTINIO TIPO ASMENYBĖS SUTRIKIMAI	14
2.1. Narcisistinio tipo asmenybės sutrikimai psichodinaminiu požiūriu	15
2.2. Klinikiniai narcisistinio tipo asmenybės sutrikimo aspektai	19
2.3. Narcisistinio tipo asmenybės sutrikimų savęs vaizdas	21
3. TYRIMO TIKSLAS IR UŽDAVINIAI	24
4. TYRIMO METODIKA	25
4.1. Tiriamieji	25
4.2. Tyrimo metodas	25
4.3. Tyrimo eiga	28
4.4. Duomenų apdorojimas	28
5. REZULATAI.....	29
5.1. Savastis	30
5.2. Santykiai	35
5.3. Darbinė veikla	37
5.4.Emocijos	38
5.5. Savikontrolė	39
5.6. Realus pasaulis	40
5.7. HTP	41
6. REZULTATŲ APTARIMAS	44
IŠVADOS	49
LITERATŪROS SĄRAŠAS	50
PRIEDAI	53

NARCISISTINIŲ ASMENYBĖS SUTRIKIMŲ TURINČIŲJŲ ASMENŲ SAVĖS VAIZDAS

SANTRAUKA

Šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje vis didesnis dėmesys skiriamas asmenybės sutrikimams, kaip lemiantiems ne tik asmens charakterio patologijos ypatumus, bet ir įtakojantiems kitų psichikos sutrikimų kilmę bei raidą. Narcisistinio tipo asmenybės sutrikimas nūdienoje yra itin plačiai nagrinėjamas, ypatingai psichodinaminės teorijos rėmuose. Remiantis šiais paradigmais atstovaujančiais autoriais, savo tyrimu siekėme atskleisti narcisistinių asmenybės sutrikimą turinčių asmenų savęs vaizdo ypatumus. Siekėme nustatyti kokiu būdu savęs vaizdas formuojamas, kokie veiksniai įtakoja jo ypatumus.

Tyrimė dalyvavo aštuoni narcisistinių asmenybės sutrikimą turintys asmenys (diagnostiškai patvirtintą gydytojų psichiatrų), kurie gydėsi Vilniaus miesto savivaldybės VĮ Vilniaus miesto psichikos sveikatos centro konsultacinio centro dienos stacionaro skyriuje. Tyrimė naudojamas kokybinis atvejo analizės metodas, kur pusiau struktūruoto interviu bei HTP projekcinės tyrimo metodikos pagalba vertinome tiriamųjų savęs vaizdo manifestaciją. Tiriamųjų savęs vaizdo ypatumai buvo vertinami atsižvelgiant į pagrindines gyvenimo sritis, kuriose atsispindi asmenybės bruožai: savastis, santykiai, darbinė veikla, emocijos, savikontrolė ir realus pasaulis.

Tyrimo metu pavyko atskleisti narcisistinių asmenybės sutrikimą turinčių asmenų savęs vaizdo ypatumus, formavimosi prielaidas, įvertinti subjektyvų tiriamųjų savęs suvokimą bei vertinimą. Nustatėme narcisistinių asmenybių savęs vaizdo sąsajas su tapatumo integracijos laipsniu. Taip pat atskleista esminių skirtumų tarp „storaodžių“ ir „plonaodžių“ narcisistinių asmenybių savęs vaizdo formavimo ypatumų.

Tyrimo metu gauti gauti duomenys padeda visapusiškiau suprasti ne tik narcisistinių asmenybių savęs vaizdo formavimo ypatumus, bet ir išsamiau atskleisti narcisistinio asmenybės sutrikimo fenomenologiją. Nustatyti esminiai skirtumai tarp „storaodžių“ ir „plonaodžių“ narcisistinių asmenybės sutrikimą turinčių asmenų leidžia išsamiau įvertinti šiems dviem tipams būdingas savybes, skirtumus ir panašumus. Tačiau pažymėtina, jog tyrimas atskleidžia tik konkrečios tiriamųjų grupės savęs vaizdo formavimo ypatumus, o norint suformuoti labiau apibendrinančias išvadas reikėtų nuodugnesnių ir didesnę tiriamųjų imtį reprezentuojančių tyrimų.

FEATURES OF SELF VIEW OF PERSONS WITH NARCISSISTIC PERSONALITY DISORDER

SUMMARY

In the contemporary scientific literature the bigger and bigger attention is dedicated to the personal disorders which are determining the character pathology of personality and also influencing the origin and evolution of other mental affections. There are many discussions on narcissistic personality disorders nowadays especially on the platform of psychodynamic theory. Following the works of the authors working on the basis of psychodynamic paradigm we were willing to discover the singularities of self view belonging to the persons which have the narcissistic personality disorders. Our aim was to describe the way how the self view is fashioned, what are factors influencing the particularities of it.

Eight persons having the narcissist type of personality disorders took part in our research (the diagnosis is confirmed by the psychiatrists). The method of qualitative case analysis is used in the research. In order to evaluate the manifestation of self view we have used the half - structures interview and HTP projection research methodology. The features of self view of the persons which have the narcissist type of personality disorders were evaluated taking into account the basic life spheres where the personality features can be easily reflected: selfness, relationships, job occupation, emotions, self-control and real world.

During the research we have succeed to discover the self view shaping features of persons with narcissistic personality disorders as well as to evaluate the subjective self perception and self evaluation of mentioned persons. We have estimated the relation between self view features and degree of integration. We have also discovered few fundamental differences between Oblivious and Hypervigilant narcissists how they shape their self view.

The findings helps to understand more comprehensively the features of self view shaping by the persons which have the narcissist type of personality disorder as well as to discover more detailed phenomenology of narcissist type of personality disorder. The fundamental differences defined between Hypervigilant and Oblivious narcissistic personality types allow us to evaluate more precisely the features, differences and similarities between those two types of personalities.

PRATARMĖ

„Per paskutinius du tūkstančius metų Narcizas buvo dramatiškai ritamas žemyn. Pradžioje jis buvo pusdievis. Šiandien šios mistiškos figūros vardas kelia visai kitokias asociacijas. Dabar jis tapo pacientu: nukentėjusiu neurotiku, žlugimu gąsdinama siela, trūkumų pilnu savęs garbintoju ir visiškai individualių asmens sutrikimų įvardytoju. Narcisizmas kasdienėje kalboje yra keiksmas arba diagnozė, net ir abu“.

F.Skarderud „Nerimas Klajonės po modernųjį Aš“

Šiuolaikinėje psichodinaminėje teorijoje narcisistinių asmenybės sutrikimų nagrinėjimui ir analizei skiriama nepaprastai daug dėmesio. Literatūroje ši charakterio patologija gana išsamiai išnagrinėta, o principiali mokslinė diskusija sukasi aplink H.Kohut ir O.Kernberg teorinius modelius. Šiandien narcisistiniam asmenybės sutrikimui priskiriamas gana platus asmenų spektras – nuo agresyvių ir arogantiškų iki pasyvių ir itin pažeidžiamų.

Mokslinės literatūros nagrinėjimas atskleidžia ganėtinai visapusišką šio asmenybės sutrikimo analizę. Aiškinama ne tik kokiais bruožais šie žmonės pasižymi, kokiais mes juos matome, bet ir atskleidžiama jų vidinė realybė – kaip jie jaučiasi ir koku būdu formuojamas jų vidinis pasaulis. Nagrinėjant narcisistinį asmenybės sutrikimą susiduriame su tuo, jog čia ypatingai išryškėja skirtumai tarp to, ką apie save šie asmenys manifestuoja, ir kaip juos supranta teoretikai. Susidūrę su tokiais žmonėmis gyvenime, mes linkę juos matyti kaip egocentriškus, arogantiškus, be galo pasitikinčius savimi, nejautrius kitiems. Psichodinaminės teorijos atstovai šiuos asmenis vertina kaip stokojančius normalios savikritikos ir savimeilės, jautrius ir pažeidžiamus. Van der Waals teigimu „reikalas ne tame, kad „narcizas“ myli tik save ir nieko daugiau, bet tame, kad save jis myli taip pat blogai kaip ir kitą“ (Cit. pg. Kernberg, 2006). Suprantame, jog šių asmenų savęs pateikimas, vaizdas, kurį mes apie juos susidarome bei tai, kokiais juos mato teoretikai – iš esmės skiriasi. „Bet kokia psichologija, kuri subjektyvų patyrimą laiko pradiniu tašku ir vertina kaip tiesioginę žinią nuo paciento, bus susieta su įtampa, kylančia tarp subjektyvumo ir objektyvumo“ (Grossman, 1982). Todėl laikome svarbiu atskleisti ir išnagrinėti subjektyvų šių asmenų savęs išgyvenimą ir supratimą, t.y. atskleisti subjektyvų narcisistinių asmenybių savęs vaizdą. Manome, kad subjektyvus tokių asmenų savęs supratimas ir vertinimas, gali būti naudingas bei papildyti jau turimus duomenis siekiant geriau suprasti narcisistinės patologijos esmę. Tolesnėse darbo dalyse siekiame atskleisti, koku būdu formuojasi narcisistinės asmenybės savęs vaizdas, kokia jo charakteristika ir būdingiausi bruožai, įvertinsime kaip ir koku būdu jis siejasi su tapatumo integracija.

IVADAS

1. SAVĖS VAIZDO YPATUMAI

Savęs vaizdą pačia plačiausia prasme galime apibūdinti kaip asmens subjektyvų sąmoningą savęs išgyvenimą. Tai asmens sau priskiriamų savybių, charakterio bruožų, talentų ir gabumų, požiūrių ir lūkesčių visuma. Tai žmogaus žinojimas, kas jis ir koks yra. Savęs vaizdas apima ir visą asmens gyvenimo patirtį, t.y. praeitį, dabartį ir ateitį – o būtent, pastovų savo vientisumo suvokimą laike. Savęs vaizdo koncepcija apibūdina du aspektus: 1) savęs išgyvenimą ir suvokimą kognityvinių bei emocinių funkcijų dėka; 2) savęs vertinimą. Savęs vaizdas visada susijęs su gebėjimu pažvelgti į save iš šalies, suvokti save kaip atskirą nuo aplinkos ar kitų žmonių, sugebėjimą vadovautis savomis nuostatomis ir vertinimais. Tačiau tai nėra taip jau paprasta, nes žmogus yra nuolatinėje sąveikoje su socialine aplinka, kuri jį mažiau ar daugiau veikia. „Įvairios „aš“ sąveikos sąlygoja savęs vaizdo turinio dinamiškumą“ (Gudaitė, 1993). Vadinasi Savęs vaizdas esti itin priklausomas nuo asmens sugebėjimo save stebėti, analizuoti, taigi nuo jo savistabos įgūdžių besikeičiančios išorinės realybės sąlygomis.

Savęs vaizdas yra darinys, tiesiogiai susijęs su asmens Savastimi. Daugelis autorių įvairiai supranta ir apibrėžia šią vidinę struktūrą. Sroufe teigimu, Savastis yra „vidinė požiūrių, jausmų, lūkesčių bei prasmių organizacija“ (Cit. pg. Wenar ir Kerig, 2005). Ši struktūra apjungia savyje tapatumą, individualumą, savigarbą. Kaip struktūrai, Savasčiai priskiriamos tokios savybės kaip vientisumas ar fragmentiškumas, trapumas ar pastovumas, emocijų ir poelgių savireguliacija, patirties integravimas. Tačiau nors Savastis daugelio autorių nėra apibūdinama vien kaip sąmoningas vidinis darinys, Savęs vaizdą mes visada suvokiame būtent kaip sąmoningą asmenybės aspektą ir remiamės subjektyviomis asmens žiniomis apie save.

1.1. SAVĖS VAIZDO KONCEPCIJA PSICHODINAMINĖJE PARADIGMOJE

S.Freud (1999) teigimu, „psichikos skirstymas į sąmoningą ir nesąmoningą sritį yra pagrindinė psichoanalizės prielaida“. Autoriaus nuomone, sąmonė priklauso nuo Ego. Ego yra ta struktūra, kuri tiesiogiai sąveikauja su realybe ir aplinka, su Id ir Superego, kuri kontroliuoja visus dalinius procesus, kuri lemia pasipriešinimą ir naudoja gynybos mechanizmus, bet kuri tuo pačiu vienintelė iš psichikos struktūrų turi sąmoningą komponentą. „Sąmoningumas pirmiausia yra grynai deskriptyvus terminas, apimantis tikrai visiškai tiesioginį ir patikimiausią juslinį suvokimą“ (Freud, 1999). Autorius

apibūdinandamas Ego naudojo dvigubą prasmę: viena vertus, tai psichinė struktūra, kita vertus – tai subjektyvus, asmeniškasis, išgyvenantis ir save vertinantis „Aš“. Taigi, sąmoningas „Aš“. Ši Ego sąmoningumo aspektą galime priskirti sričiai, kurią Ego psichologijos atstovas H.Hartmann pavadino „laisva nuo konfliktų zona“. Šis autorius kalba apie tokius nekonfliktinius veiksmus kaip „supratimą, ketinimus, objektų siekimą, mąstymą, kalbą, atminties fenomenus, produktyvumą, gerai žinomas motorinio vystymosi fazes, suvokimą, šliaužiojimą, vaikščiojimą bei mokymosi ir augimo procesus, ir daugelį kitų“ (Hartmann, 2002). Vadinasi, čia yra ta vieta, kur randasi ir sąmoningas asmens Savęs suvokimas. Tačiau ir šioje vietoje, ši Ego dalis „skyla“ į dvi puses. O būtent, į jaučiančią, veikiančią, išgyvenančią bei į visa tai stebinančią ir vertinančią Ego dalį. Tai apibūdinama terminais Ego – sintoniškasis (veikiantysis, jaučiantysis) ir Ego – distoniškasis (suvokiantysis). Šios sąvokos tampa nepaprastai svarbios, kai siekiame apibūdinti tokius asmens Ego aspektus kaip Ego stiprumas ar Ego ribos.

Savęs vaizdas arba sąmoningas Ego, remiantis S.Freud teorija, randasi, vystosi ir tobulėja psichoseksualinės raidos metu. Visos šios raidos fazės ir sklandus jų išgyvenimas nepaprastai svarbios asmenybei bei atskiroms Ego funkcijoms vystytis. Tačiau tikrajam Savęs suvokimui bei tapatumui nepaprastai svarbus yra Edipo komplekso išgyvenimas, kurio pasekoje įvyksta pačios svarbiausios identifikacijos su tėviškomis figūromis. Nors identifikacijos vyksta jau pradedant pirmąją, oraline stadiją, ir pats S.Freud (1999) Ego charakterį apibūdina kaip „objektų rinkimosi istoriją“ bei „atsisakymo nukreipti krūvį į objektus nuosėdomis“, tačiau tik Edipinės stadijos pabaigoje, svarbiausių (tėvų) identifikacijų dėka susiformuoja Ego idealas arba Superego struktūra. Taigi, šios fazės pasekoje, viena vertus, užsimezga savo tapatumo suvokimas, kita vertus iškyla vidinė save vertinanti organizacija (Superego).

E.Erikson Ego formaciją suvokė kaip pasėkmę vienaip ar kitaip išspręstų krizių, su kuriomis asmuo susiduria psichosocialinio vystymosi eigoje. Viso jis aprašė aštuonias raidos fazes ir, priešingai nei S.Freud, neapsiribojo vien vaikyste, bet teigė, jog žmogaus Ego vystosi visą gyvenimą, susidurdamas su vis naujais iššūkiais, kuriuos turi įveikti. Pasak E.Erikson, Ego tapatybės pojūtis atsiranda jau nuo pat gimimo, o savivoka, sugebėjimas vis geriau save išreikšti bei kontroliuoti randasi jau antrojoje autonomijos stadijoje. Vadinasi, būtent čia užsimezga pirmieji sąmoningi, suderinti su realybe Savęs vaizdo aspektai. Ir taip gyvenimo eigoje, tiek Ego tapatumas, tiek ir savęs vertinimas, niekada nenustoja kisti bei vystytis. Pasak E.Erikson (2004), Ego tapatumas yra „ilgainiui sukaupta patirtis, kad Ego geba suderinti visus tapatybės elementus su libido išdaigomis, iš konkrečių žmogaus gabumų išsirutuliojusiais įgūdžiais bei su visuomeninių vaidmenų teikiamomis galimybėmis“.

Vadinasi, Savęs vaizdas vystosi paraleliai su Ego tapatumu, ir kuo labiau integruojamas asmens identiškumas, tuo plačiau atsiveria ir Savęs vaizdo, arba Savęs matymo galimybės.

Identiškumą, O.Kernberg įvardijo kaip vieną iš trijų kriterijų (kiti du – realybės vertinimas ir gynybos mechanizmai), kuriuos įvertinus struktūrinio interviu metu galima nustatyti asmens psichinę organizaciją. Kalbėdamas apie identiškumą, autorius vartoja tokius terminus kaip integralumas ir difuziškumas, kur tarp šių priešingų polių randasi visas spektras tapatumo išgyvenimo būsenų. „Nuolatinis tuštumos jausmas, prieštaravimai suvokiant patį save, nenuoseklus elgesys, kurio neįmanoma integruoti emociškai suprantamu vaizdiniu, ir blankus, lėkštas bei skurdus kitų suvokimas – visa tai yra difuzinio identiškumo apraiškos“ (Kernberg, 2005). Kaip matome, autorius apibūdindamas identiškumą neapsiriboja vien asmens pačio savęs suvokimu, bet laiko svarbiu ir gebėjimą objektyviai suvokiti kitus asmenis. Gebėjimas diferencijuoti Savęs reprezentacijas nuo kitų objektų reprezentacijų, t.y. aiškiai išsivysčiusios Ego ribos, bei vientiso (ir blogo, ir gero) savęs ir kito matymas – tai du svarbiausi aspektai liudijantys apie tapatumo integracijos laipsnį. Taigi, identiškumas, viena vertus, tampa kriterijumi psichinės organizacijos lygiui nustatyti, tuo pačiu ir galimai patologijai diagnozuoti, kita vertus, pats yra priežastis psichinės sąrangos bei patologijos.

M.Mahler identiškumui suteikia kiek kitokią prasmę. Ji šį terminą sieja su ankstyvąja vaikyste ir jis atsako ne į klausimą „kas aš esu“, bet į klausimą „ar aš esu“. M.Mahler nuomone, vos tik gimęs kūdikis išgyvena normalaus autizmo fazę, kurioje dar visiškai nediferencijuoja nei savęs, nei pasaulio. Kūdikio tapatumo dar nėra ir normalios simbiozės stadijoje, tai yra visiško susiliejiimo su motina išgyvenimas. Suvokimas, kad Aš ir mama – tai vienis. Diferencijacija, atskirumo pojūtis ir to pojūčio internalizacija pradeda rasti tik separacijos – individuacijos fazės pradžioje. Čia prasideda ir intrapsichinių objektų formavimosi, t.y. išorės objektų perkėlimo į vidines struktūras, etapas. Baigiantis šiai stadijai, vaiko vidinėse struktūrose objektų reprezentacijos tampa stabilios ir vientisos. Vaikas jau sugeba suvokti save santykyje su kitais, diferencijuoti savo būsenas ir jausmus, suvokti laiko tėkmę bei įsisąmoninti realybę. Taigi, tik separacijos – individuacijos fazės pabaigoje, pradeda rasti ir Savęs vaizdas, kuris, kaip matome, tiesiogiai susijęs su savo tapatumo („aš esu“) išgyvenimu.

Objektinių ryšių teorijos atstovės M.Klein teigimu, tapatumas randasi introjekcijų pagalba, t.y. perkeliant išorinius objektus bei savo santykį su jais į vidines struktūras. Ir ne tik realų santykį, bet ir įsivaizduojamą. Tai, jog vaikas „nuo pat gimimo geba fantazuoti, jaučia nerimą, turi ego, kuris naudojasi gynybos nuo nerimo mechanizmais ir sugeba formuoti ryšį su objektu“ – viena iš pagrindinių M.Klein prielaidų (Andriekienė ir kt., 2004). Išgyvenant paranojinę – šizoidinę poziciją, vaikas introjekcijos būdu pasisavina visa kas gera, o visa kas bloga projektuoja, t.y. nukreipia į išorę. Vaiko Aš, atspindintis santykius (ar fantazijas apie santykius) su išorės objektais bei jų vidinėmis

reprezentacijomis, šioje pozicijoje esti labai labilus, tarsi suskilęs į du priešingus polius, kurių viename – absoliuti idealizacija ir gėris, o kitame – totalus blogis ir persekiojimas. Tačiau kitame, depresinės pozicijos etape, būtent ir lipdosi vientisas bei pastovus savęs ir objektų reprezentacijų suvokimas bei stabilūs ryšiai tarp jų.

M.Klein teorijoje vaiko Savasčiai formuotis realios globėjų (objektų) savybės neturi tiek daug įtakos, kiek prigimtiniai instinktai (ypatingai agresijos), įgimtas Ego, vaiko fantazijos bei internalizuoti ryšiai su objektais. Kiek kitaip į Savasties raidą žvelgia D.Winnicott. Autorius išskiria tikrosios ir netikrosios Savasties formacijas. Jei motina sugeba pastebėti ir atspindėti vaiko jausenas, džiaugtis buvimu su juo, prisitaikyti prie jo, vaikas išgyvena savo visagalybės pojūtį, kurį vėliau motina taip pat švelniai turi ir sugriauti, atskleisdama jam realybę. Šiuo nelengvu keliu ir kuriasi tikroji vaiko Savastis. „Aš pasireiškia kaip savasties jausmas, vidinės erdvės, vidinio intymumo ir pasitikėjimo autonomija jausmas bei pasiryžimas veikti pagal savo, o ne svetimus impulsus“ (Andrikienė ir kt., 2004). Netikroji Savastis pradeda formuotis, kai vaiką globojanti aplinka yra frustruojanti, kai vaikas priverstas atsižvelgti ne į savo, bet į motinos poreikius, kai jam nuolatos tenka prisitaikyti. Apibendrinant autoriaus požiūrį galime teigti, jog Savęs vaizdo formacija tiesiogiai priklauso nuo ankstyvųjų santykių su globėjais. Nuo to, kaip jie leis ar neleis vaikui išgyventi save, ar kaip efektyviai sugebės atspindėti vaiko Savasties elementus ir kaip juos vertins, vėliau priklausys ir paties asmens Savęs vaizdas ir Savęs vertinimas.

Artimosios aplinkos įtaka Savasčiai ir Savęs vaizdui formuotis turi didžiulę reikšmę ir Savasties psichologijos pradininko H.Kohut nuomone. Šis autorius teigia, jog Savastis formuojasi raidos procese ir visada esti dvipolė struktūra, t.y. sudaryta iš archaiškos (įgimtos) savęs dalies ir internalizuotų savasties objektų dalies. Savastis formuojasi sąveikoje su globojančiais asmenimis, kurie a) atspindi vaiko emocijas, troškimus, veiksmus bei poreikius; b) tampa idealiu vaizdiniu vaikui; c) savo pavyzdžiu rodo, kaip siekimi idealai naudojantis gerosiomis savo savybėmis. „Optimaliomis vystymosi sąlygomis archainės grandiozinės Savasties ekshibicionizmas ir grandioziškumas suminkštėja ir visa struktūra galų gale integruojasi į suaugusią asmenybę, aprūpindama instinktyvia energija mūsų Ego sintoninius siekius ir tikslus, įgalindama patirti malonumą dėl nuosavų veiksmų, taip pat veikdama ir svarbius savęs vertinimo aspektus“ (Kohut, 2003). Kitas Savasties polius – idealizuojamasis globėjų vaizdinys, esant palankioms sąlygoms, taip pat integruojamas į vidines struktūras ir tampa palaikančia bei skatinančia siekti formacija. Pasak R.Milašiūno (2004), tokiu būdu galutinė Savasties struktūra tampa sudaryta iš trijų dalių: 1) realistinių ambicijų (kurios pakeičia grandiozinę savastį); 2) idealistinių tikslų (kurie pakeičia idealizuotą globėjų įvaizdį); 3) talentų ir gabumų (kur ambicijos ir idealistiniai siekiai koreguojami atsižvelgiant į realybę).

H.Kohut Savasties teorijos pasekėjų ir plėtotojų R.D.Stolorow B.Brandchaft ir G.E.Atwood (1987) požiūriu, Savastis suprantama kaip *patirties organizacija*, ypatingai remiantis asmens savęs pažinimo struktūra. Savastis šiuo požiūriu yra „psichologinė struktūra, per kurią Savęs-patirtis pasiekia rišlumą ir tęstinumą, ir kur didžiausias šios Savęs-patirties privalumas yra jos charakteringa forma bei tęstina organizacija“ (Stolorow ir kt., 1987). Šioje struktūroje ypatinga reikšmė suteikiama emociniams išgyvenimams. Autorių nuomone, tam, kad formuotųsi vientisa ir nuosekli Savastis, jau nuo pat pirmųjų gyvenimo metų vaikas turi interguoti visus savo emocinius išgyvenimus, ką jis, visų pirma, daro gavęs tinkamą atsaką iš globojančios aplinkos, o vėliau – per vidines sąveikas su Savasties objektais. Demos teigia, kad kūdikio savęs jausmo užuomazgos kristalizuojasi aplink pasikartojančių emocinių būsenų vidinę patirtį, be to, ji teigia, kad kritinį vaidmenį čia vaidina globėjų aplinkos jautrumas bei atreagavimas skatinant ir puoselėjant kūdikio emocinius – savęs - reguliavimo gabumus (Cit. pg. Stolorow ir kt., 1987). Apibendrintai galime teigti, jog Savastis čia suvokiama kaip savęs patyrimo organizacija, kur ne tik žinoma apie patį save, bet kur Aš yra išgyvenamas, jaučiamas, kur dėka Savasties objektų funkcijų visi emociniai išgyvenimai yra struktūruojami bei integruojami į savo patirties, taigi, ir Savasties struktūrą.

Nors aprašėme tik psichodinaminės paradigmos autorius, tačiau matome, koks įvairus ir skirtingas gali būti aiškinimas to, kas vadinama „Aš“ ir Savęs vaizdu. Vartojama nepaprastai daug sąvokų – Ego, Savastis, Savęs reprezentacijos, tapatumas ir t.t. Be to, autoriai skirtingai aiškina ne tik sąvokas, bet ir „Aš“ formacijos kilmę bei raidą. Vieni Savastį suvokia kaip Ego dalį, kiti – kaip nepriklausomą struktūrą, turinčią konkrečią lokalizaciją, t.y. turinčią savo reprezentacijas ne tik visose psichinėse struktūrose, bet ir psichologiniuose faktoriuose. Tačiau kad ir kaip skirtingai autoriai betrauktų šią kategoriją, mes vis tiek aiškiai galime išskirti pagrindinius jai būdingus bruožus. Taigi, Savastis yra žinojimas ir jautimas kad aš esu, koks aš esu, kaip aš save tokį vertinu. Nors H.Kohut (2003) ir rašė, kad „akis pati savęs matyti negali“, nepaisant to, žmonės vis tiek žvelgia patys į save, vertina save, stengiasi save suprasti. Kaip tiksliai jie save mato - tai klausimas ne tik apie individualumą, raidos ypatumus ar brandą, bet ir apie sveikatą ir patologiją. Todėl šiame darbe sieksime apibrėžti, kas būdinga savęs matymui (vaizdui) asmenų, pasižyminčių asmenybės sutrikimu.

1.2. SAVĖS VAIZDAS KAIP DIAGNOSTINĖ ASMENYBĖS SUTRIKIMŲ KATEGORIJA

Apibrėžti Savęs vaizdą kaip diagnostinę kategoriją nėra paprasta. Kaip jau minėjome, tiksliai apibrėžti Savęs vaizdo sąvoką nėra lengva, o išskirti tam tikras kategorijas – juo labiau. Todėl čia labai

svarbu susidaryti kuo platesnį vaizdą apie tiriamą asmenį. Remtis ne tik jo savižinos duomenimis, bet ir jo gyvenimo faktais, gydytojų pastabomis bei stebėjimu interviu metu.

Nors skirtingi asmenybės sutrikimai labai skiriasi vienas nuo kito, bet juos visus vienija tam tikros bendros charakteristikos, t.y., bruožai, kurie yra stabilūs ir nepaslankūs, esantys ilgą laiką, nepriklausantys nuo laikinų psichologinių bei medicininių būsenų, o taip pat tie, kurie sunkina individo funkcionavimą socialinėje plotmėje. Vadinasi, išskirdami ir asmenybės sutrikimų Savęs vaizdo kategorijas, remsimės pateiktais kriterijais. Savaiame suprantama, ne visi asmens bruožai yra stabilūs, ne visi jie vienodi įvairiose gyvenimo srityse ir ne visi jie išlieka nepakitę gyvenimo bėgyje. Siekdami užfiksuoti asmens Savęs vaizdą tam tikru jo gyvenimo momentu ir norėdami susidaryti kuo platesnį vaizdą apie jo savęs matymą, turėtume apžvelgti kuo įmanoma daugiau sričių, kuriose atsispindėtų jo jausmai, požiūriai, įsivaizdavimai, nuostatos, taigi – Savęs vaizdas. J.M.Oldham ir L.B.Morris (1995) bei Th.Millon ir kt. (2004) teigimu, modernus psichiatrinis mąstymas apibrėžia šešias pagrindines sritis, kuriose atsispindi žmogaus asmenybės bruožai. Manome, jog šios sritys apima pačias svarbiausias žmogaus egzistencijos sferas, leidžia išsamiai atskleisti asmens funkcionavimą kiekvienoje jų. Aiškinantis žmogaus požiūrį į kiekvieną iš šių jo gyvenimo aspektų, galime pilniau suprasti asmens Savęs vaizdo ypatumus. Be to, šios sritys ne tik apima DSM-IV klasifikacijoje išskirtas sritis, kuriose pasireiškia tam tikri patologiniai asmenybės bruožai, bet ir praplečia jas. Kiekvieną jų apžvelgsime išsamiau:

1) Savastis. Ši sritis apima Savęs supratimą, Savęs vaizdą, savigarbą – t.y., visa tai, kaip žmogus save vertina, apibūdina ir kaip jaučia save. Svarbus bruožas – kaip asmenys reaguoja į kitų žmonių požiūrį į juos – taikosi, atsižvelgia ar nereaguoja ir vadovaujasi vien savo nuostatomis. Oldham J.M. ir Morris L.B. (1995) teigimu, asmens funkcionavimas Savasties srityje įtakoja daug svarbių asmens elgesio aspektų. Nuo to, kaip asmuo save vertina, priklauso ir jo veikla. Šioje srityje autoriai laiko svarbiais ir klausimus apie asmens požiūrį į savo kūną bei apie jo svajones.

2) Santykiai. Ši sfera apibūdina, kiek asmeniui svarbūs yra kiti žmonės, kiek jie įtakoja ir veikia jo gyvenimą. Būtent čia geriausiai atsispindi socialinių rolių įvairovė, asmens susitapatinimas su jomis. Svarbu, kiek arti asmuo prisileidžia kitus, koks jo bendravimo ratas, jo įvairovė. Čia apibrėžiama kaip asmuo išgyvena vienatvę, kaip jaučiasi mažose ar didelėse žmonių grupėse, mėgsta būti dėmesio centre ar, priešingai, būti kuo mažiau pastebimas. Ypatingai svarbi sritis – asmens santykiai su jam svarbiais žmonėmis. Požiūris į juos, jų apibūdinimas, jų svarba asmens gyvenimui. Taip pat vertinamas pasitikėjimas kitais.

3) Darbas. Ši sritis apima asmens veikimo stilių – žaidžiant, mokantis, siekiant karjeros, rūpanantis namais ir vaikais, užsiimant mėgstamu hobi – tuo kuo iš esmės žmogus užsiima dienų

bėgyje. Šioje sferoje atsiskleidžia asmens būdas priimti sprendimus, nusistatyti tikslus ir jų siekti, geba pabaigti pradėtus darbus, vykdyti ar duoti įsakymus, kritikuoti ar priimti kritiką, paklusti taisyklėms, priimti ar pasidalinti atsakomybę, planuoti veiklą bei bendradarbiauti su kitais žmonėmis. Autorių nuomone, tai, ką žmogus pasirenka veikti savo gyvenime, kaip jis tai pasirenka ir kaip jis tvarkosi su darbo srities sunkumais – visa tai neišvengiamai susiję su žmogaus asmenybės bruožais.

4) Emocijos. Ši sritis apima įprastas asmeniui emocines būsenas, nuotaikas bei visą spektrą išgyvenamų jausmų. Emocinis jautrumas reaguojant į įvairius gyvenimo aspektus (pvz., kritiką ar pasisekimą), emocijų intensyvumas, labilumas, įtaka gyvenimui ir poelgiams – visa tai šios srities ypatybės. Autorių nuomone, vieni asmenys išgyvena labai platų emocijų spektrą, kiti tuo tarpu labiau linkę koncentruotis tik tam tikrose būsenose. Šiai sričiai priskiriami sekantys sugebėjimai: emocijų atpažinimas ir įvardinimas, diferenciacija bei prieštaringos emocinės patirties sintezė, emocinė tolerancija (gebėjimas atlaikyti labai stiprius afektus) bei jausmų raiška.

5) Savikontrolė. Ši sfera apibrėžia impulsų kontrolę, impulsyvumą ir spontaniškumą, frustracijos toleranciją, rizikavimą, discipliną, gebėjimą sustoti ir pagalvoti prieš veikiant. Čia kalbama apie vidinį „reguliuotoją“, kuris įtakoja asmens būdą tvarkytis su savo impulsais ir troškimais. Taigi, gebėjimą derinti juos prie kultūrinių bei socialinių aplinkos normų.

6) Realus pasaulis. Autoriai klausia apie tai, kas sudaro asmens realų pasaulį – žmonės, daiktai, pastatai, t.y. tai, kas daugiau ar mažiau atrodo tuo kuo yra, ar pasaulis sudarytas iš labiau dvasinių, simbolinių, filosofinių bei religinių dalykų. Asmeniniai įsitikinimai ir požiūriai čia svarbūs tiek, kiek jie daugiau ar mažiau atitinka standartus ir kiek jie veikia asmens elgesį. Šiai sričiai priklauso įsitikinimai ir nuostatos apie pasaulį – ar jis suvokiamas kaip saugus ar bauginantis, palaikantis ir suteikiantis galimybes ar gniuždantis. Svarbūs klausimai ir apie asmens vietą šiame pasaulyje.

2. NARCISISTINIO TIPO ASMENYBĖS SUTRIKIMAI

Narcisistiniai asmenybės sutrikimai pačia bendriausia prasme apibrėžiami kaip asmens savigarbos, pasitikėjimo savimi sutrikimai. Ši sutrikimą turintis asmenys matomi kaip savimylas, perdėm susirūpinęs savimi ir savo pasiekimais. Jie mažai orientuoti į kitus žmones, jų supratimą, norą ir sugebėjimą užmegzti nuoširdžius ir artimus santykius, t.y., tarpasmeniniuose santykiuose matomi kaip manipuliatyvūs išnaudotojai, siekiantys kitų patvirtinimo ir negalintys pakelti kritikos.

Narcisistinio tipo asmenybės sutrikimas laikomas vienu iš diagnostiškai sudėtingiausių bei prieštaringiausių. Dauguma autorių pabrėžia, jog riba tarp pataloginių šio sutrikimo bruožų bei sveikų ir normalių jų apraiškų kiekvieno iš mūsų gyvenime – gana plona. N.McWilliams (2004) teigia, jog kiekvienam iš mūsų būdingas „tam tikras jautrumas, liečiantis tai, kuo mes esame ir kiek vertingais save laikome“. Kur gi rūpestis dėl savo vertės ir dėmesys savo asmeniui peržengia normalaus ir sveiko narcisismo ribas? Viena vertus, narcisistinio tipo asmenybės sutrikimas, kaip ir kiekvienas kitas asmenybės sutrikimas, apibrėžia tam tikrą didesnę, gilesnę, labiau išreikštą tam tikrų asmenybės bruožų laipsnį. Šių bruožų raiška, pasak R.C.Carson, J.N.Butcher ir S.Mineka (2004), „...nuspalvina reakcijas į kiekvieną naują situaciją ir veda į tų pačių dezadaptyvių veiksmų pasikartojimą“ svarbiausiose asmens gyvenimo srityse. Kita vertus, daugelis autorių, nagrinėjančių šį sutrikimą, ypatingai pabrėžia pastarųjų dešimtmečių kultūrinius bei socialinius visuomenės pokyčius, įtakančius mūsų nagrinėjamą asmenybės sutrikimo tipą. Socialinis istorikas Ch.Lasch (1978) savo veikale „Narcisistinė kultūra“ teigia, jog „narcisizmas, atrodo, realistiškai reprezentuoja geriausią būdą įveikti [aš! dabar!] modernaus gyvenimo įtampą ir nerimą“ (Cit. pg. Oldham J.M. ir Morris L.B., 1995). E.Laurinaitis (2004), nagrinėdamas pataloginius narcisistinių asmenybių bruožus šiuolaikinėje visuomenėje teigia, jog „sunku atskirti, kurie iš poelgių laikytini charakterio patologija, o kurie – normaliu elgesiu nenormalioje visuomenėje“. Manoma, jog narcisizmas priklauso ir nuo pačios kultūros, ir priklausomai nuo jos gali turėti skirtingą raiškos laipsnį. „Daug vakarų visuomenių, tokių kaip Jungtinės Valstijos, pabrėžia individualizmą ir savęs pa(si)tenkinimą bendruomeniškumo sąskaita“ (Millon Th. ir kt., 2004).

Kaip matome, pataloginio narcisizmo fenomenas paliečia gana daug diagnostikškai svarbių aspektų – tiek pačią asmenybės sutrikimo sampratą, tiek visą kultūrinį kontekstą. Toliau darbe aptarsime, kaip į šį sutrikimą žvelgia psichodinaminės paradigmos atstovai, kokie klinikiniai aspektai išskiriami šiuolaikiniame narcisistinio tipo asmenybės sutrikimų vertinime bei diagnozavime, ir kaip suprantami ir ką atskleidžia šių asmenybių savęs vaizdo ypatumai.

2.1. NARCISISTINIAI ASMENYBĖS SUTRIKIMAI PSICHODINAMINIŲ POŽIŪRIU

„Prie objektų prisirišęs libido, siekiantis patirti pasitenkinimą iš šių objektų, gali juos apleisti ir pakeisti savuoju Ego. Tokį libido paskirstymą pavadiname narcizmu, perėmę šį pavadinimą iš P.Näcke'as“ (Freud, 1999). Psichoanalizės pradininkas išskyrė dvi narcisizmo būsenas: pirminio ir antrinio. Pirminis narcisizmas laikomas normalia būsena ar vystymosi stadija, kuri išgyvenama kaip „okeano jausmas“ – t.y., visiškos simbiozės būsena tiek su motina, tiek su visu supančiu pasauliu aplamai. Subjektyviai kūdikis visiškai nesuvokia savo priklausomybės nuo aplinkos ir išgyvena šią būseną kaip absoliučią harmoniją. M.Balint (2002) tą pačią raidos stadiją pavadino „pirmine meile“. Nors abu autoriai remiasi žmogaus biologija, o būtent motinos ir embriono simbioze bei priklausomais tarpusavio santykiais nuo pat vaiko gimimo, tačiau M.Balint truputį kitaip traktuoja šį laikotarpį. Autoriaus nuomone, kadangi vaikas nuo pat gimimo esti stipriai priklausomas nuo aplinkos poveikių, taigi nuo pat gimimo jis orientuotas į objektinius santykius, nors pradžioje dar ir nesugeba objektų diferencijuoti, o suvokia juos kaip bendrą difuzinę substanciją. Išgyvenama harmonija esti labai sąlygiška ir priklausoma nuo aplinkos, o būtent pirminio objekto – motinos. M.Balint nuomone, būtent šiame pačiame ankstyviausiam vystymosi etape ir gali pradėti formuotis charakterio patologija. Pavadindamas *bazinio defekto (arba trūkumo)* lygiu, autorius pažymi jam būdingas savybes: diadinius, visiškai skirtingus nuo edipinio lygio, santykius; konflikto ar kompleksu nebuvimą. Aprašydami narcisistinių asmenybės sutrikimą, daugelis psichodinaminių, ypač objektyvių ryšių teorijos, atstovų taip pat pabrėžia šiam sutrikimui būdingą ikiedipinį laikotarpį, diadinius santykius, konflikto nebuvimą.

Nors M.Balint akcentavo, jog būtent nepatenkinti „pirminės meilės“ poreikiai skatina patologijos formavimosi pradžią, didžioji dauguma autorių vis tik mano, jog narcisistinė patologija pradeda formuotis truputį vėliau, t.y. vaikui augant, atsirandant mąstymo ir suvokimo procesams ir atrandant ne tik egzistuojantį išorinį pasaulį, bet ir jo sąlygojamus nemalonumus, kuriuos jis turi patirti (pagal M.Balint, vaikas jų veikiamas jau pirminio narcisizmo arba pirminės meilės būsenoje). „Kaip rezultata, grandiozinę ir natūralaus pasitenkinimo, harmonijos ir vidinio užtikrintumo fazę keičia ne mažiau grandiozinė priešingybės pažinimo fazė: suvokiant savo bejėgiškumą ir išgyvenant vargiai įveikiamus afektus, kas rado savo atspindį mituose apie puolusius angelus bei išvaramą iš rojus“ (Henzeler, 1998). Tai visiškai normali, kiekvieno individo išgyvenama raidos stadija. Tik jos pasekoje, atrandant išorinius objektus, atsiranda pirmosios tų objektų psichinės reprezentacijos, tuo pačiu ir pirmosios Savęs reprezentacijos – t.y. pirmosios Savasties užuomazgos. Tačiau jei aplinka atrandama itin frustruojanti, o kilusį nepasitenkinimą dėl savo nepajėgumo itin sunku ilgai išverti, vidinė sistema pradeda naudoti gynybos arba kompensacijos mechanizmus.

Vienas iš psichodinaminių požiūrių į narcisistinės asmenybės psichopatologiją – dėl tam tikrų frustracijų įvykusi regresija arba fiksacija pirminio narcisismo būsenoje. Asmeninis identiškumas, realybė bei objektiniai ryšiai paaukojami dėl fantazijų apie stebuklingą susiliejimo būseną. H.Henzeler (1998) nuomone, fantazijos apie visagalybę, simbiozės išgyvenimą (beje, ne su konkrečiu objektu, bet su nediferencijuota substancija) pastebimos tiek vaikų, tiek suaugusiųjų svajose ir gali būti vienas iš diagnostinių kriterijų.

Taigi, vienu psichodinaminės teorijos požiūriu, narcisizmas kaip patologija atsiranda grįžtant, t.y. regresuojant į ankstesnį vystymosi periodą. Tačiau didžioji dauguma šiuolaikinių autorių su tuo nesutinka ir tvirtina, jog patologinis narcisizmas randasi, kai nesugebama peržengti ribos nuo pirminio narcisismo iki realybės atradimo. Kai ne grįžtama atgal, bet kai tolesnis vystomasis sutrikdomas dėl šioje kritinėje vietoje įvykusių pataloginių charakterio pakitimų. Didžioji dalis autorių, nors ir suteikdami ne vienodą prasmę ir reikšmę, pagrindine narcisizmo apraiška laiko pataloginės Savasties atsiradimą šiuo kritiniu vaikui metu. Pataloginė Savasties formacija apibūdinama Grandiozinės Savasties (H.Kohut, O.Kernberg) ir Netikrosios Savasties (S.M.Johnson, D.Winnikott, A.Miller) sąvokomis.

Turbūt labiausiai apibūdinamas Grandiozinę Savastį nusipelno H.Kohut. Pasak šio autoriaus, svarbiausią vaidmenį formuojantis Savasties struktūrai atlieka tėvai. Viena vertus, jie tampa Savasties objektais, kuriuos vaikas introjektuoja į savo vidines psichines struktūras, antra vertus - empatiškai reaguodami ir atspindėdami vaiko poreikius, troškimus bei jausmus, sukuria erdvę jo paties Savasties formacijos užuomazgoms. Pasak H.Kohut, savastis visada esti dvipolė struktūra, sudaryta iš archaiškos (grandiozinės) savasties dalies bei idealizuojamų savasties objektų dalies. Tam tikrame etape vaiko narcisistiniai žavėjimosi juo ir savęs bei objektų idealizavimo poreikiai yra visiškai natūralūs ir patenkinami per trejopus ryšius su mama: veidrodinius, dvynių ir idealizuojamuosius (kas vėliau, esant narcisistinei patologijai pasireiškia kaip perkėlimai terapijoje). Esant palankioms sąlygoms, patenkinant vaiko narcisistinius poreikius, „iš veidrodinio atspindėjimo ir idealizuojamųjų savasties objektų pradeda vystytis nepriklausoma savastis“ (Kohut, 2002). Raidos metu realiais, tikraisiais objektais vaikas po truputį nusivilia (kas neišvengiama pažįstant tikrovę), tačiau esant palankioms sąlygoms jie pakeičiami idealiu savasties objektu, o per jo internalizaciją gimsta Ego idealas ir Superego gebėjimas idealizuoti, kas įgalina reguliuoti savigarbą. Tokiu būdu grandiozinė savastis pakeičiama realistinėmis ambicijomis (realiu savo galimybių supratimu), o ego idealas vėliau keičiamas į idealistinius tikslus (savo paties idealus siekius). Tačiau artimiausios aplinkos objektams blogai atliekant savo funkcijas, užstringama grandiozinėje savastyje, nuolat nesėkmingai ieškomas idealus savasties objektas. Tai reikšia, jog grandiozinė savastis „nesuminkštėja“, neprisitaiko prie realybės, nepakeičiama tikraja

savastimi ir išlieka nepakitusi vystymosi eigoje, o poreikis idealizuoti ir nuolat ieškoti (ar siekti) idealo tampa visa apimančiu ir kartu tokiu neatitinkančiu realybės, jog sutrikdo bendrą gerą savijautą, neleidžia įsisąmoninti savo tikrų talentų ir gabumų, neleidžia rasti palaikymo ir vertinimo šaltinių savyje pačiame.

Labai panašiai, kaip H.Kohut, narcisistinių asmenybės sutrikimą aiškina ir S.M.Johnson ir A.Miller. Tuo metu, kai H.Kohut, aiškiai neišskiria, kuriuo tiksliai laikotarpiu vyksta šie deformaciniai vidiniai procesai (tik pabrėžia, kad tai ikiedipiniai procesai), S.M.Johnson narcisistinės patologijos pradžią sieja su M.Mahler išskirta separacijos – individuacijos fazės pakartotinio sugrįžimo pofaze. Pasak autoriaus, ši stadija savaime yra sudėtinga, reikalauja supratingumo ir užuojautos, pagalbos bei palaikomojo atspindžio. Negavus tinkamos reakcijos iš artimiausios aplinkos, traumuojamas vaiko savęs išgyvenimas. Pagrindiniu netinkamu požiūriu į vaiką autorius laiko: „Nebūk tuo, kuo esi, būk tuo, kuo aš noriu, kad būtum (Johnson, 2001). Tokiu būdu padaroma gili žaizda vaiko tikrojo Aš pajautime. Pradedama formuotis netikrasis Aš, kuris pakeičia tikrąją savastį, tikruosius norus ir troškimus, tikrojo savęs realizaciją. Besiformuojanti narcisistinė asmenybė kompensuoja tikrojo Aš praradimą, įnirtingai investuodama į netikrąjį Aš. S.M.Johnson puikiai išvystytą šių žmonių įvaizdį (deja, neatitinkantį tikrovės dėl savo kompensacinės funkcijos) mato kaip gynybą visomis įmanomomis priemonėmis nuo skaudžių emocinių išgyvenimų, susijusių su atstūmimu, nuvertinimu, menkavertiškumo pojūčiu. Pakartotinio sugrįžimo fazės sunkumai integruojant savo vertės jausmą ir taip linkusį į traumas, lemia narcisistinių asmenybių integralumo ir savęs vertinimo sutrikimus. Atstumdamas save tokį, koks yra, asmuo ne tik kuria netikrovišką savęs vaizdą, kuris dėl savo nerealistiško tampa dar labiau pažeidžiamas traumavimui, bet ir stiprina savo priklausomybę nuo kitų, nes narcisistinis identiškumas randasi simbiozėje, o vėliau tam, kad jį palaikyti, būtini kiti žmonės. „Vaikas mato motinoje ne savo paties, bet jos problemų atspindį. Pats jis lieka be veidrodžio ir vėliau visiškai veltui jo ieškos“ (Miller, 2006). Trumpiau tariant, asmuo suformuoja netikrojo Aš struktūrą, kuri iš esmės paremta kitų įsivaizdavimais, kitų nuostatomis ir kitų vertinimais.

D.W.Winnikott taip pat netikrojo Aš atsiradimą sieja su nepatenkinamais ankstyvaisiais santykiais tarp vaiko ir jo mamos. Autoriaus nuomone, sveika ir nesutrikdyta vaiko raida visiškai priklauso nuo „pakankamai geros mamos“. Jis teigia, jog gera mama yra „tas žmogus, kuris aktyviai prisitaiko prie vaiko poreikių, ir tas prisitaikymas po truputį silpnėja su atitinkamai augančiu vaiko sugebėjimu atsakyti į adaptacijos trūkumą ir jo tolerantiškumu frustracijai“ (Winnikott, 2002). Kitais žodžiais tariant, pirmiausia mama visiškai prisitaikydama prie vaiko leidžia jam išgyventi visagalybės iliuziją (arba leidžia vadovautis malonumo principu), o vėliau tą iliuziją kuo neskausmingiau privalo sugriauti, tokiu būdu atskleisdama vaikui realybę (t.y., leisti suprasti ir išmokyti vadovautis realybės

principu). Autorius mano, jog tik tokiu būdu gali susiformuoti tikroji savastis ir vystytis svarbiausioji gyvenimo džiaugsmą ir gerbūvį pasaulyje sąlygojanti tikrosios savasties savybė – kūrybiškumas. Kai ne mama, o vaikas priverstas taikytis prie mamos, jo savasties raida sutrikdoma, pradeda formuotis netikrasis Aš. Ši klaidinga sistema užkerta kelią sėkmingai adaptacijai pasaulyje, nuosekliam savęs išgyvenimui, sutrikdoma asmenybės raida ir branda.

Dar vienas psichodinaminės paradigmos atstovas, labai daug dėmesio skyręs narcisistiniams asmenybės sutrikimams – O.Kernberg. Patologinį narcisizmą šis autorius skiria nuo normalaus suaugusio narcisismo, nuo regresijos ir fiksacijos normaliaame infantiliame narcisisme. Jis teigia, jog „patologinį narcisizmą galima suprasti tik libido ir agresijos išvestinių metamorfozės šviesoje; patologinis narcisizmas yra ne tik libido nukreipto į savo Aš, o ne į objektus ar objektų reprezentacijas, pasireiškimas, bet ir libido, nukreipto į pataloginę Aš struktūrą“ (Kernberg, 2005). Patologinę Aš struktūrą sudaro: realus Aš, idealus Aš, idealios objektų reprezentacijos. Tokioje patologinės Savasties sandaroje, tos tiek savęs, tiek objektų reprezentacijos, kurios yra sąlygotos agresijos ar nuvertintos, lieka atskirtos (disocijuotos, išstumtos, projektuojamos į kitus). Kitais žodžiais tariant, narcisistinio tipo asmenybių vidinės reprezentacijos rodosi vientisos, tačiau sudarytos išskirtinai iš „gerųjų“ dalių, „blogąsias“ tuo tarpu išstumiant. Autorius mano, jog toks narcisistinių asmenybių vidinių reprezentacijų skaidymas panašus į ribinio lygio konfliktus, kas rodo apie prieš objektų pastovumą esančią raidos stadiją, tačiau mano, jog šie konfliktai visada būna sumišę ir su edipinio pobūdžio problemomis. Taigi, pasak O.Kernberg, narcisistinė patologija yra, visų pirma, pataloginio Aš, kurio pagrindu vėliau formuojasi ir pataloginės Ego ir Superego psichinės struktūros, pasėkmė. Autorius taip pat teigia, jog narcisistinė patologija pirmiausia yra objektinių ryšių patologija, savyje talpinanti ikiedipinės ir edipinės stadijos konfliktus, svarbiausias iš kurių – ikiedipinė agresija su jai būdingu pavydo konfliktu. Reikšminga tai, jog narcisistinės asmenybės nesugeba mylėti, o tai, O.Kernberg nuomone, įmanoma tik integruojant meilės ir neapykantos išgyvenimus. Autorius taip pat pabrėžia, jog formuojantis narcisizmui pataloginės Aš struktūros pagrindu, edipiniame laikotarpyje susiformuoja itin griežta ir negailestinga Superego struktūra, todėl tokiems asmenims trūksta normalios savikritikos, jie esti ypatingai priklausomi nuo kitų vertinimų ir ypatingai bijosi kritikos.

Apibendrinant minėtus požiūrius, norėtusi išskirti ir pabrėžti ankstyvąjį narcisistinės patologijos formavimosi laikotarpį, nors skirtingi autoriai skirtingai jį apibrėžia. Kaip matome, šis sutrikimas savo užuomazgomis gali siekti laikotarpį vos ne nuo gimimo pradžios ir iki edipinės fazės pabaigos. Tačiau didžioji dauguma autorių narcisizmo patologijos formavimosi pradžia laiko raidos etapą, kuriame pradedamos skirti ir integruoti į vidines psichines struktūras pirmosios objektų ir savęs reprezentacijos.

Visi šiuolaikiniai autoriai sutinka, jog narcisistinė patologija – patloginės Savasties ir patolinių objektinių ryšių išdava, nors dalinai skirtingai supranta tiek pačią Savasties struktūrą ir jos funkcijas, tiek ir pačius objektinius ryšius.

Kaip matome, nors dažnai ir panašiai, tačiau ir begalo skirtingai suprantamas narcisistinis asmenybės sutrikimas šiuolaikinėje psichodinaminėje paradigmoje. Kiekvienas autorius skirtingai akcentuoja ir pagrindinius klinikinius kriterijus, leidžiančius atskirti būtent šią mūsų nagrinėjamą patologiją.

2.2. KLINIKINIAI NARCISISTINĖS ASMENYBĖS SUTRIKIMO ASPEKTAI

Šiuo metu tiek Lietuvoje, tiek ir Europoje naudojamoje TLK-10 klasifikacijoje narcisistinis asmenybės sutrikimas nėra išskirtas kaip atskiras, o priskiriamas kitokiems asmenybės sutrikimams. „Ne visos teorijos jį laiko patologija“ (Milašiūnas, 2003). Be to, manoma, jog skirtumai tarp to, kaip šį sutrikimą apibūdina skirtingi autoriai, įneša nemažai sumaišties vertinant ir diagnozuojant. Nepaisant to, Amerikos psichiatrų asociacijos psichikos sutrikimų klasifikacijoje (DSM) narcisistinio tipo asmenybės sutrikimas yra skiriamas ir pateikiami sekantys diagnostiniai kriterijai (DSM-III-R, 1993):

- 1) Į kritiką reaguoja įniršiu, gėda ir nusižeminimu (jeigu to ir neparodo).
- 2) Tarpasmeniniuose santykiuose išnaudotojiškas: pasinaudoja kitais, siekdamas savo tikslų.
- 3) Turi didžiulį savo svarbos pojūtį, pavyzdžiui, pervertina savo pasiekimus ir talentą, be adekvataus pagrindo nori būti išskirtas kaip „ypatingas“.
- 4) Įsitikinęs, kad jo ar jos problemos unikalios, ir jas gali suprasti tik kitas, toks pat ypatingas žmogus.
- 5) Yra užvaldytas fantazijų apie neribotą sėkmę, galią, talentą, grožį ar idealią meilę.
- 6) Jaučiasi turįs ypatingų teisių: nepagrįstai tikisi, kad bus traktuojamas išskirtinai teigiamai, pavyzdžiui, neprivalo stovėti eilėje, kai kiti priversti tai daryti.
- 7) Reikalauja pastovaus dėmesio ar žavėjimosi, pavyzdžiui, „žvejoja komplimentus“.
- 8) Nesugeba suprasti ar pajauti, kaip jaučiasi kiti, pavyzdžiui, suirzta ir nustemba, kai rimtai susirgęs draugas pakeičia susitikimo dieną.
- 9) Užvaldytas pavydo jausmo.

DSM – IV klasifikacijoje 1) punktas dėl reakcijos į kritiką buvo panaikintas, nes empirinės studijos šį kriterijų indikavo kaip stokojantį specifiškumo (Gabbard, 1994). Vietoj jo įvestas naujas kriterijus - *) demonstruojama arogancija, išdidus elgesys ir požiūris. Taip pat papildytas 9) kriterijus – dažnai pavydi kitiems ar tiki, kad kiti jam dažnai pavydi.

Taigi aukščiau išvardintais kriterijais remiasi psichiatrai, diagnozuojantys narcisistinią asmenybės sutrikimą (taip pat ir Lietuvoje, priskirdami jį prie kitų asmenybės sutrikimų).

Psichodinaminėje literatūroje, atsižvelgiant į O.Kernberg ir H.Kohut teorinius modelius, kaip vyraujančius narcisistinės patologijos aiškinime, skiriami du narcisistinio sutrikimo tipai, apibrėžiantys dvi priešingas kontinuumo dalis:

- 1) „Storaodžiai“ narcisistai išskirti remiantis O.Kernberg idėjomis (šį tipą pateikia ir DSM klasifikacija). Šie asmenys pasižymi nejautrumu kitiems, yra arogantiški ir agresyvūs, egocentiški, reikalaujantys dėmesio, siekiantys žavėti. Bet kokia kritika jų atžvilgiu sukelia stiprų pyktį.
- 2) „Plonaodžiai“ narcisistai apibrėžti remiantis H.Kohut modeliu. Tai asmenys, pasižymintys ypatingai jautria saviverte, jautriomis reakcijomis į kitų vertinimus. Jie drovūs, linkę neišsiskirti iš kitų, nuolat besibaiminantys neigiamų reakcijų ar kritikos iš kitų, linkę save nuvertinti.

1) Kaip jau minėjome, O.Kernberg nuomone, narcisistinės asmenybės pasižymi grandiozine savastimi, kuri susideda iš idealiosios savasties, tikrosios savasties bei idealaus objekto. Tokie asmenys tapatinasi su idealiąja savastimi, kad paneigtų priklausomybę nuo išorinių objektų bei jų vidinių reprezentacijų. Nepriimtinius sau bruožus šie asmenys linkę neigti arba projektuoti į kitus. Visa tai, ką apibūdinome „stpraodžio“ tipu, autorius sieja su aukšto funkcionavimo lygio narcisistiniu asmenybės sutrikimu – kai stebima pakankamai gera adaptacija, o simptomų arba nėra, arba jie paviršutiški. Tokiems asmenims būdinga: išskyrus chronišką tuštumos ir nuobodulio jausmą, emocinių sutrikimų savyje nepastebi, jiems ypatingai reikalingi žmonės, kurie jais žavėtusi, asmeninės sėkmės troškimas, ypatingai išreikštas empatijos trūkumas ir nesugebėjimas emociškai įsitraukti į santykius.

Vidutiniame funkcionavimo lygyje esantys narcisistinio tipo asmenybės sutrikimai iš esmės pasižymi antriniais išreikštais simptomais, būdingais ribinio lygio pacientams: impulsų kontrolės stygius, prasta nerimo tolerancija, chroniškas pyktis, paranoidiškumas.

Žemiausias funkcionavimo lygis, anot O.Kernberg, įvertinamas agresijos integracijos laipsniu bei antisocialiomis tendencijomis. Prognostinis šio lygio pacientų kriterijus labai ribotas – vertinamas sugebėjimas kontroliuoti savo agresyvius impulsus.

2) „Plonaodžio“ tipo narcisistinę asmenybę H.Kohut taip pat apibrėžia kaip grandiozinės savasties pasekmę. Autoriaus nuomone, tokie žmonės tarsi užstringa grandiozinėje savastyje, ir nuolat ieško idealaus objekto kituose. Tokiu būdu susiformavęs asmuo, t.y. narcisistinė asmenybė, pasak H.Kohut, esti itin priklausomas nuo aplinkinių vertinimų, ypatingai jautrus kritikai, pasižymi svyruojančiu savęs vertinimu (nuo visagalybės iki visiško bejėgiškumo) bei labai pažeidžiamu

savivertės jausmu. Šie žmonės pasižymi polinkiu į depresiją, išgyvena nuolatinį tuštumos jausmą (nes jų tikroji savastis, tikrasis Aš taip ir liko neišvystytas ir neatskleistas).

H.Kohut nuomone, narcisitinė patologija atsiskleidžia per trijų tipų perkėlimus (kai asmens siekiai, jausmai ir polinkiai kito žmogaus atžvilgiu atspindi veikia vaikystės ir vidinės realybės aspektus, o ne realaus santykio ypatumus):

- Idealizacija – per kito žmogaus idealizaciją, siekama pajauti ir savo vertingumą.
- Alter-ego arba dvynių – kai savivertė didinama per susitapatinimą su kitu asmeniu;
- Atspindžio (arba veidrodinis) – suvokiamas kaip atskiras asmuo, tačiau svarbus tik tiek kiek tenkina jo poreikius, t.y. savivertė didėja ieškant teigiamo savęs atspindžio.

2.3. NARCISISTINIO TIPO ASMENYBĖS SUTRIKIMŲ SAVĖS VAIZDAS

Ankstesniuose šio darbo skyriuose aptarėme, kaip narcisistinę asmenybę vertina psichodinaminės paradigmos atstovai bei kokie diagnostiniai kriterijai svarbūs nustatant šį asmenybės sutrikimą. Taip pat minėjome, jog šiuolaikinėje psichiatrijoje ir / ar psichotarepijoje, svarbu įvertinti, kaip tiriamo asmens funkcionavimas atspindi šešiose pagrindinėse gyvenimo srityse: savastyje, santykiuose, darbe, emocijose, savikontrolėje ir realiame pasaulyje. Taigi visų pirma norėtume apibrėžti „teorinį“ narcisistinių asmenybių savęs vaizdą pagrindinėse gyvenimo srityse, o atlikus tyrimą palyginti subjektyvų ir objektyvų šių sutrikimų matymą.

1. Savastis. Pasak Oldham J.M. ir Morris L.B. (1995), ši sritis viešpatauja prieš visas kitas narcisistinio tipo asmenybės, nes „ji aprūpina tikslais, struktūra ir gyvenimo prasme savimi patikinčius asmenis, kuriems, trumpai, pasaulis esu Aš“. Kaip jau minėta, bemaž visi psichodinaminės paradigmos autoriai narcisistinę patologiją sieja su tikrosios Savasties stoka (vietoj to, pasak vieno autorių, formuojasi Grandiozinė savastis, pasak kitų – Netikroji savastis). Kaip tikrosios Savasties stoka veikia tokių asmenų Savęs vaizdą? Manytume, jog tokiems asmenims, pirmiausia turėtų būti sunku nuosekliai apibūdinti pačius save, t.y. pateikti pilną Savęs vaizdą. Dėl Grandiozinės ar Netikrosios savasties formacijų savęs vaizdas bus matomas kaip neatitinkantis realybės ir vienpusiškas. Pas tokius asmenis, pasak H.Rosenfeld, „egzistuoja aukšto laipsnio idealizuojantis Savęs vaizdas, ir jie visagališkai neigia viską, kas neįsipaišo į šį paveikslą“ (Cit. pg. Kernberg O., 2005). Taigi tokie asmenys, nemato savo tikrųjų savybių, o tik tas, kurios atitinka ar neatitinka jų susikurtą idealų vaizdinį. „Kitais žodžiais tariant, Self pradedama išgyventi ne kaip pilnatviškas organiškas jausmas su visais savo poreikiais ir malonumais, bet greičiau kaip idealas, vaizdas, supratimas arba abstrakcija“ (Johnson S.M., 2001). Taigi narcisistinės asmenybės tapatumas, kuris sutrikdomas raidos eigoje, ne

vystomas, atrandamas ir puoselėjamas, bet pakeičiamas įvaizdžiu. „Imidžas“ pakeičia esybę, ir tai, ką Jungas (Jung, 1945) pavadino persona (savęs pateikimą išoriniam pasauliui), tampa labiau gyva ir patikima, nei tikroji asmenybė“ (McWilliams, 2004). Vadinasi, tam tikra prasme, narcisistinės asmenybės Savęs vaizdas pakeičia tikrąją savastį. Reikia manyti, jog toks savęs vaizdas tampa itin racionalus ir mažai atitinkantis tikrovę, nutolęs nuo gilių emocinių ar jausminių savęs išgyvenimų, ir tiesiogiai susijęs su susikurtu idealiu vaizdiniu.

Narcisistinio tipo asmenybių savivertės ypatumai, t.y., jos svyravimai nuo visiško pasitikėjimo savimi iki absoliutaus nepasitikėjimo, atskleidžia vidinės savireguliacijos stoką. Savęs vaizdas, kuris aprėpia savęs vertinimo ypatumus, viena vertus, esti itin trapus ir priklausomas nuo išorės vertinimų, kita vertus, jis itin rigidiškas ir nelankstus. Kruopščiai kurtas įvaizdis, investicijos į tuos savęs aspektus, kurie gauna teigiamą atsiliepimą iš aplinkos, sukuria tam tikrą idealią vidinę vertinimo sistemą, kuri dėl savo nepagrįstos realybe prigimties, niekada nesuteikia tikrojo pasitenkinimo savimi. Narcisistinių asmenybių savęs vertinimas visada nuo kuo nors priklauso – nuo kitų žmonių vertinimų ar nuo vidinio idealaus vaizdinio. Tapatinimasis su idealiu vaizdiniu verčia ne tik per daug gerai save vertinti, bet ir vertinti save pernelyg griežtai.

2. Santykiai. Šioje srityje, narcisistinės asmenybės, visų pirma matomos kaip itin priklausomos nuo kitų žmonių. Kiti reikalingi, kad žavėtųsi jais (ką pasak A.Miller (2006) jie supranta kaip meilę), kad patvirtintų jų poelgius ir juos įvertintų. „Galima manyti, kad tokiais atvejais nenormalios meilės sau vystymasis sugyvena su vystymusi nenormalios meilės kitiems. Narcisismo ir objektinių ryšių negalima atskirti vieno nuo kito“ (Kernberg O., 2005). Apie tai, jog kiti žmonės jiems gyvybiškai reikalingi, kad patvirtintų jų pačių svarbumą, narcisistinės asmenybės dažniausiai tik neaiškiai nujaučia. Jie trokšta būti mylimi ir palaikomi, ir tai vertina kaip visiškai normalų poreikį. Kadangi jų Savęs vaizdas idealus ir išpūstas, jie laiko savaime suprantamu, kad kiti juos turi matyti ir vertinti taip pat, kaip ir jie patys. Rodosi savaime suprantama tai, jog jie negali pakelti kritikos ar nuvertinimo – juk tiek daug pastangų dėjo siekdami „sukurti“ save tokius, kokius kiti žmonės vertina ir myli. Netikrojo aš arba idealaus savęs vaizdinys, tapęs jų tikroju aš, negali pakelti jokių kitų savęs aspektų (ypatingai neigiamų), kuriuos jiems atspindi kiti žmonės, ir tokiu būdu griauinantys šį vaizdą. Narcisistinėms asmenybėms greičiau būdinga kaltinti kitus, perkelti į juos savo neigiamus aspektus, kituose išvelgti klastą ir išnaudojimą, nemeilę ir nepakankamą įvertinimą. N.McWilliams (2004) teigia, jog sunkiausia šiems žmonėms suprasti, jog „priimti žmones nesmerkiant ir ne išnaudojant, mylėti ne idealizuojant, reikšti tikrus jausmus be gėdos – tai gerai“.

3. Darbas. Manoma, kad narcisistinės asmenybės gali būti itin sėkmingos darbinėje veikloje. Ypatingai gerai šie žmonės jaučiasi politikoje, versle, sporte, mene – ten, kur svarbu lyderiavimas ir

sėkmė. „Dažnai jie yra mieli ir žavūs, pasižymintys maniakiška emergija, sugebantys savo kalbėjimu įtikinti žmones savo išskirtiniais gebėjimais“ (Oldham J.M., Morris L.B., 2000). Tokie asmenys dažniausiai taip pat yra įsitikinę savo gabumais ir išskirtinumu. Kadangi šie žmonės ypatingai priklausomi nuo pasisekimo, manoma, kad darbinėje veikloje jie esti itin ambicingi, siekiantys didelių tikslų ir trokštantys būti įvertintais. Tačiau jie visiškai negali pakęsti kritikos. Pvz. obsesiniu kompulsiniu asmenybės sutrikimu pasižymintis asmuo (kuris taip pat ypatingai linkęs daug ir atsakingai dirbti), sulaukęs kritikos, kibs į darbą dar labiau ir siekdamas dar geresnių rezultatų pabandys įrodyti kritikuotojui savo vertę. Narcisistinio tipo asmenybė bus labiau linkusi išsižeisti, supyksti ir jausti savo teisumą, tačiau nesistengdamas didesniu triūsu nieko įrodyti.

Tokie asmenys linkę užimti lyderio bei vadovo poziciją. „Jiems būdingas siekis turėti vyraujančią padėtį gyvenime ir jie blogai perneša pavaldinio padėtį“ (Leibin, 2006). Kadangi jie jaučiasi patys esantys autoritetais ir geriausiai už visus kitus viską išmanantys, taikytis prie vadovo jiems būtų itin keblu.

4. Emocijos. Paprastai laikoma, kad narcisistinio tipo asmenybės sutrikimą turintys asmenys pasižymi itin dideliu emociniu jautrumu. Kaip jau minėjome – ypatingai kritikai ir neigiamam požiūriui į juos. Jie itin jautriai reaguoja į neigiamus atsiliepimus apie save, nes tai visiškai netinka išpūstam ir dažnai nerealistiškam jų pačių savęs vaizdai. N.McWilliams (2004) teigia, jog „gėda ir pavydas - pagrindinės emocijos, su kuriomis asocijuojasi narcisistinė asmenybės organizacija“. Gėdą šie asmenys išgyvena, kai kiti juos mato blogais ir neteisiais. Jie gėdijasi būti pamatytais silpnais, bejėgiais. Pavydas psichodinaminėje literatūroje akcentuojamas kaip agresyvių impulsų išvestinė. Narcisistinės asmenybės pavydi visko – sėkmės, turtų. Kiti žmonės, turėdami ar jausdami tai, ko neturi jie, sukelia nepasitenkinimo jausmus – jie lygina save su jais ir jaučiasi nuvertinti, ne tokie pajėgūs.

5. Savikontrolė. Visumoje narcisistinio tipo asmenybės būdingi ganėtinai stiprūs savikontrolės gebėjimai. Kova už sėkmę, didingų tikslų siekimas reikalauja disciplinos, organizuotumo bei atkaklumo. Manoma, jog nesėkmės tokie asmenys gali susilaukti greičiau dėl savo visagališkų užmojų ir puikybės, bet ne dėl to, kad prastai kontroliuotų impulsus.

6. Realus pasaulis. „Individai, kurių asmenybės yra stipriai dominuojančios šiuo stiliumi, gali matyti realų pasaulį nerealistiška, kaip savo asmeninį podiumą“ (Oldham J.M., Morris L.B., 2000). Labiausiai narcisistinės asmenybės gali pasižymėti tuo, jog kiti žmonės pasaulyje jiems tarsi neegzistuoja. Svarbiausiais laikomi savi tikslai ir asmeninė sėkmė, o kitais rūpinamąsi mažiausiai. Šie žmonės nėra linkę į dvasinius ieškojimus, paguodos tikėjime, religijoje ieškojimus. Dėl grandiozinės savasties struktūros jie patys jaučiasi pakankamai visagaliais.

3. TYRIMO TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

Remiantis psichodinaminės psichologijos teorinėmis prielaidomis bei atliktais tyrimais atskleidžiame, jog daugeliu atveju yra analizuojami atskiri asmenybės aspektai (pvz., identiškumas, temperamentas, emocijų reguliacija, gynybos mechanizmai ir pan.). Taip pat stebime, jog subjektyviam asmens Savęs vaizdui, savęs ir asmenybės sutrikimo sąlygotų sunkumų apibūdinimui bei vertinimui teorinėje literatūroje skiriama mažiau dėmesio nei objektyviam asmenybės bruožų ar patologinių simptomų stebėjimui, tyrimui ir analizei.

Atsižvelgiant į šiuos aspektus bei įvertinant vis dar atvirus kai kuriuos šios srities klausimus, formuojame sekantį **tyrimo tikslą**:

Atskleisti ir įvertinti asmenų pasižyminčių asmenybės sutrikimais Savęs vaizdo ypatumus.

Tyrimo uždaviniai:

- Atskleisti ir įvertinti narcisistinį asmenybės sutrikimą turinčių asmenų Savęs vaizdą, atsižvelgiant į pagrindines gyvenimo sritis, kuriose atsispindi asmenybės bruožai (savastis, santykiai, darbas, emocijos, savikontrolė, realus pasaulis).
- Atskleisti ir įvertinti narcisistinį asmenybės sutrikimą turinčių asmenų Savęs vaizdo formavimo prielaidas ir ypatumus.
- Išanalizuoti ir įvertinti tiriamųjų pateikiamas prielaidas apie save, remiantis psichodinamine teorija bei palyginti su objektyviais tyrimo metu gautais duomenimis (stebint elgesį, neverbalines išraiškas, analizuojant pusiau struktūruotą interviu bei projekcinių metodikų rezultatus).

4. TYRIMO METODIKA

4.1. TIRIAMIEJI

Tyrimė dalyvavo aštuoni asmenys, kurie gydėsi Vilniaus miesto savivaldybės VŠĮ Vilniaus miesto psichikos sveikatos centro konsultacinio centro dienos stacionaro skyriuje. Tiriamieji buvo atrinkti pagal šio centro gydytojų psichiatrų nustatytas kliniškes diagnozes (remiantis Lietuvoje naudojama TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimų diagnostika). Visiems tiriamiesiems nustatytas narcisistinio tipo asmenybės sutrikimas (akcentuacija). Esminiai tiriamųjų gyvenimo duomenys pateikiami 1 lentelėje:

1 lentelė. Tiriamųjų duomenys

Tiriamieji	Lytis	Amžius	Šeimyninė padėtis	Išsilavinimas	Darbinė veikla
GE	Vyr.	32	Nevedęs, vienišas	Aukštasis	Dažna darbų kaita
VA	Vyr.	31	Vedęs, santuoka tenkinama	Aukštasis	Nuolatinis ir pastovus darbas
VI	Mot.	24	Išsiskyrusi, Vieniša	Aukštasis	Neseniai pradėjo dirbti nuolatinį darbą
LO	Mot.	30	Netekėjusi, vieniša	Aukštasis	Dažna darbų kaita
AL	Vyr.	43	Nevedęs, vienišas	Aukštasis	Nuolatinis ir pastovus darbas
RA	Mot.	37	Ištekėjusi, santuoka netenkina	Aukštasis	Nuolatinis ir pastovus darbas
GI	Vyr.	50	Vedęs, santuoka tenkinama	Aukštasis	Nuolatinis ir pastovus darbas
EL	Mot.	42	Ištekėjusi, santuoka netenkina	Aukštasis	Dažna darbų kaita

4.2. TYRIMO METODAS

Kaip jau minėjome teorinėje šio darbo dalyje, visybiškas Savęs vaizdo atskleidimas ir įvertinimas nėra lengvas uždavinys. Atskiri Savęs vaizdo aspektai esti dinamiški, įtakojami socialinių sąveikų, be to Savęs vaizdo koncepcija apima itin daug asmens psichinės organizacijos charakteristikų. Remiantis DSM-IV ir TLK-10 diagnostinėmis klasifikacijomis, asmenybės sutrikimai diagnozuojami vertinant neadaptyvius ir ilgalaikius asmens mąstymo, emocijų bei elgesio bruožus. Tiriant asmenis,

pasižyminčius šiais sutrikimais, nepaprastai svarbūs tampa pačio žmogaus savirefleksijos, savistabos bei savęs įsisąmoninimo gebėjimai. Atsižvelgiant į šios srities tyrimo ypatumus ir siekiami atskleisti kuo platesnį tiriamojo Savęs vaizdą, šiame darbe naudosime sekančius metodus:

Atvejo analizė. Pasak G.Gudaitės (2007), „atvejo analizė kaip psichologinio vertinimo būdas yra ypač tinkamas, kai siekiama giliau suprasti psichinių procesų tėkmę ir asmenybės struktūros vidinę dinamiką“. Pasak Runyan (1982) ir Silverstein (1988), atvejo analizės yra idiografinės, tai reiškia, jog vienas elementas yra studijuojamas, pasikartojantys kintamieji yra tiriami, o apibendrinimas yra veikiau analitinis, nei statistinis ar tikimybinis (Cit. pg. J.F.Gilgun, 1994). Kadangi šiuo darbu siekiame atskleisti ne atskirus asmenybės bruožus, ne konkrečius elgesio vienetus, bet visapusišką ir kiekvienu atveju itin individualų asmens savęs suvokimą ir vertinimą, atvejo analizės metodą laikome pagrindine priemone šiam tikslui pasiekti. Analizuodami individualius atvejus remsimės sekančiais duomenimis:

1. *Pusiau struktūruotas interviu Savęs vaizdo ypatumams atskleisti.* „Plačiausiai iš visų kokybinių interviu yra taikomas pusiau struktūruotas interviu“ (Girdzijauskienė, 2006). Šiuo metu asmenybės įvertinimui yra naudojama daug ir įvairių interviu technikų. Sudarydami pusiau struktūruotą interviu mes atsižvelgsime į kelias iš jų. O.Kernberg struktūrinis interviu yra skirtas asmenybės psichinei organizacijai išaiškinti vertinant asmens identiškumo integraciją, gynybos strategijas bei realybės testavimo gebėjimus. Iš šio struktūrinio interviu kildintinas M.Selzer, P.Kernberg ir kt. (1987) sudarytas Asmenybės Įvertinimo Interviu (PAI), kuriuo fokusuojamasi į sekančius asmenybės funkcionavimo kintamuosius: savęs ir objektų reprezentacijos, kognicijos, afektai, ego funkcijos (stebėjimas ir vertinimas), empatija santykiyje su tyrėju. Šios interviu technikos svarbios tuo, jog pagrįstos psichodinaminės paradigmos prielaidomis (kuriomis ir mes remiamės savo darbe) bei siekia išaiškinti ir šiame darbe akcentuojamus asmenybės aspektus tokius kaip Savęs vaizdas ar tapatumas, ypatingai atsiskleidžiančius aiškinantis santykių pobūdį su artimais žmonėmis bei vertinant tiesiogines tarupsavio sąveikas tarp tyrėjo ir tiriamojo interviu metu.

J.M.Oldham ir L.B. Morris (1995) teigia, jog asmenybės bruožai geriausiai atsiskleidžia analizuojant šešias pagrindines tiriamojo gyvenimo sritis (savastis, santykiai, darbas, emocijos, savikontrolė, realus pasaulis). Atsižvelgdami į šių sferų ypatybes, išskyrėme smulkesnes psichologines kategorijas, kuriomis remiantis nurodėme pagrindines pusiau struktūruoto interviu temas bei svarbiausius klausimus tiriamajam. Tyrimo eigoje pateikėme ir kitų, tikslinančių ar leidžiančių išsamiau suprasti esmę klausimų, atsižvelgiant į jų tikslingumą pokalbio metu. Visas psichologines kategorijas išskyrėme atsižvelgiant į J.M.Oldham ir L.B. Morris (1995) pasiūlytas šių sričių ypatybes. Tačiau kai kurias sritis papildėme ir kitų autorių pastebėjimais. Savasties sferos psichologines kategorijas papildėme Akhtar ir Samuel (1996) išskirtais asmenybės bruožais, siejamais su

identišku, o temperamento kategoriją apibrėžėme atsižvelgiant į Costa ir McCrae (1994) Penkių Faktorių Modelį (visa tai savo knygoje pateikia P.F. Kernberg, A.S.Weiner ir K.K.Bardenstein(2000)). Santykių srityje atsižvelgėme į O.Kernberg (2005) struktūrinio interviu metodą, o emocinės srities psichologines kategorijas papildėme R.D.Stolorow, B.Brandchaft ir G.E.Atwood (1987) emocinio vystymosi aspektais, įtakančiais savasties objektų funkcijas. Pusiau struktūruotas interviu Savęs vaizdo ypatumams atskleisti pateikiamas šio darbo 1 priede.

2.. *Projekcinės metodikos*. Daugelis šiuolaikinių autorių pabrėžia psichologinių tyrimų svarbą vertinant asmenybę. P.F. Kernberg, A.S.Weiner ir K.K.Bardenstein (2000) teigia, jog projekciniai testai „leidžia ištirti tokias asmens sritis kaip realybės vertinimo lygis, mąstymo sutrikimų pasireiškimas ar neišryškėjimas, emocinė patirtis ir raiška, savęs ir kito reprezentacijos, gebėjimą būti santykiyje su kitu, gynybos stilių, gebėjimą sublimuoti, išsivystymo lygį bei varų organizaciją, reakcijas į situacinius reikalavimus“. Pasak J.Ulevičienės (2003), „psichoanalitinė teorija, kurios idėjų pagrindu sukurti projekciniai tyrimo metodai, teigia, kad sutrikimus lemia sąmonės veiksniai“ ir kad šių tyrimų pagalba galima apeiti sąmoningus asmens veiksmus, jo gynybos mechanizmus ir atrasti tikruosius, neišsąmonintus asmens vertinimus, sutrikimų priežastis.

Savo tyrime taikysime standartinę H-T-P (namas – medis – žmogus) projekcinės metodikos procedūrą. Analizuojant piešinius visų pirma vertinsime tas charakteristikas, kurios geriausiai atspindi asmens Savęs vaizdo ypatumus. Analizuojant žmogaus piešinį vertinsime tiriamojo išpūdį apie save, savęs vertinimą, tapatinimąsi su savo chronologiniu amžiumi bei lyties apspręsta socialine role, emocines būsenas, santykius su reikšmingais asmenimis. Interpretuojant medžio piešinį stebėsime tiriamojo išsivaizdavimus apie save, savo raidą, psichologinę gyvenimo atmosferą, pusiausvyros jausmą. Analizuojant namo piešinį didžiausią dėmesį skirsime šeimyninių, socialinių santykių atspindžiui, emociniams išgyvenimams santykiuose. H-T-P projekcinės metodikos rezultatai pateikiami 3 priede.

3. *Stebėjimo duomenų analizė*. A.Anastasi ir S.Urbina (2005) teigimu, interviu metodas didžiaja dalimi suteikia dviejų rūšių informaciją: pirmiausia – leidžia tyrėjui išsiaiškinti jį dominančius asmens gyvenimo faktus, nuomones ir požiūrius, antra – „suteikia galimybę tiesiogiai stebėti pakankamai ribotą pasirinkimais elgesį, pasireiškiantį interviu metu“. Taip pat daug dėmesio skirsime tiriamojo neverbaliniam elgesiui, jo spontaniškoms reakcijoms, veido išraiškoms – t.y., visam tam, kas gali papildyti duomenis apie tiriamojo asmenybę. Be to, stebėsime tiriamojo elgesį ir piešimo metu, kaip to ir reikalauja šios projekcinės metodikos atlikimo procedūra.

4.3. TYRIMO EIGA

Tyrimas buvo atliekamas Vilniaus miesto savivaldybės VĮ Vilniaus miesto psichikos sveikatos centro konsultacinio centro dienos stacionaro skyriuje, kur pirmiausia buvo gautas skyriaus vedėjos leidimas apklausti tyrimui tinkamus asmenis. Be to, iš skyriaus vedėjos buvo gautos kiekvienam apklausiamam asmeniui nustatytos klinikinės diagnozės siekiant užtikrinti, jog tiriamas asmuo turi šiame tyrime nagrinėjamą narcisistinio tipo asmenybės sutrikimą. Paruoštas pusiau struktūruotas interviu apie narcisistinių asmenybių savęs vaizdo ypatumus pirmiausia buvo panaudotas atliekant pilotažinį tyrimą su dviem asmenybės sutrikimus turinčiais asmenimis (vienas iš jų pasižymėjo narcisistinio tipo asmenybės sutrikimu, kitas – histrioniniu asmenybės sutrikimu). Atlikus pilotažinio tyrimo analizę, pusiau struktūruoto interviu anketa buvo pakoreguota, kai kurie klausimai išbraukti, o kai kuriais interviu papildytas. Pakoregavus anketą, su kiekvienu tyrimui tinkamu asmeniu buvo susitarta individualiai, bendrais bruožais pristatyta tyrimo esmė, atsiklausta sutikimo išsamiam pokalbiui, informuota apie konfidencialumą, atsiklausta dėl pokalbio įrašymo diktofonu. Gavus sutikimą, su kiekvienu asmeniu buvo susitinkama individualiai - atliekamas pusiau struktūruotas interviu apie savęs vaizdą. Pokalbio pabaigoje buvo atliekama standartinė H-T-P projekcinio tyrimo procedūra. Interviu su kiekvienu asmeniu užtruko nuo 1,5 iki 4 val. (susitinkant keletą kartų).

4.4. DUOMENŲ APDOROJIMAS

Kad pokalbis su asmeniu vystytųsi laisvai, visas pokalbis buvo įrašomas diktofonu. Vėliau įrašyti pusiau struktūruoti interviu apie narcisistinių asmenybių savęs vaizdo ypatumus buvo pilnai ir nuosekliai atspausdinti ir pateikiami šio darbo 2 priede. Interviu rezultatai, pabrėžiant svarbiausius pokalbio akcentus, pateikiami tyrimo rezultatuose. Tyrimo metu gautus rezultatus buvo analizuojami kartu su ekspertais, kurių pagalba vertinant ir analizuojant gautus duomenis leido užtikrinti atliekamo darbo tikslumą bei išsamumą.

5. REZULTATAI

Savęs vaizdas, kaip psichologinė kategorija savyje talpina daug apibūdinimų. Visų pirma, tai tiriamojo asmens požiūris į patį save, sugebėjimą save apibūdinti remiantis tiek emociniais išgyvenimais, tiek konkrečiomis, tiek ir abstrakčiomis kognityvinėmis bei psichologinėmis kategorijomis. Svarbu paminėti, jos savęs vaizdas yra nuolat kintanti, įtakojama daugelio gyvenimo aplinkybių kategorija. Savęs vaizdo formavimasis prasideda nuo mažų dienų ir nuolat kinta žmogui bręstant. Šiuo tyrimu mes siekėme įvertinti narcisistinį asmenybės sutrikimą turinčių asmenų savęs vaizdą konkrečiu, tam tikru jų gyvenimo momentu, t.y. analizuojant kaip jis atsispindi šešiose pagrindinėse gyveno srityse: savastyje, santykiuose, darbinėje veikloje, emocijose, savikontrolėje bei realaus pasaulio suvokime.

Tačiau žinant, kad savęs vaizdas formuojasi nuo vaikystės, mums taip pat labai svarbu įvertinti savęs vaizdo formavimosi prielaidas. O būtent – įvertinti, kokia vaikystės patirtis galėjo įtakoti savęs vaizdo formavimąsi (juo labiau, jog visi psychodinaminės paradigmos autoriai, kuriais mes remiamės vertindami savęs vaizdą, daugiausia dėmesio skiria vaikystės išgyvenimams). Analizuojant tyrimo rezultatus paaiškėja, jog visų mūsų tiriamųjų vaikystės šeimoms būdinga tai, jog vienas iš tėvų šeimoje buvo itin dominuojantis, o kitas – pasyvus, prisitaikantis. Būdinga tai, jog 6 iš 8 tiriamųjų šeimose buvo ypač dominuojanti mama. Šie tiriamieji mamas linkę apibūdinti sekančiais bruožais: impulsyvi, reguliuojanti, itin rūpestinga, kategoriška, labai tvirto charakterio. Tuo tarpu savo tėvus tiriamieji apibūdino kaip ramius, uždarus, santūrius, mažai dalyvaujančius vaikų auklėjime ir priežiūroje. Kiti du tiriamieji priešingai, tėvus apibūdino kaip itin griežtus, tradicinių pažiūrų, bet taip pat ganėtinai uždarus. Apie mamas jie kalbėjo, kad jos nuolankios, paslaugios, rūpestingos. Taigi stebime tam tikrus panašumus visų tiriamųjų vaikystės šeimose – kur vienas iš tėvų buvo stipriai dominuojantis, o kitas – labiau pasyvus, prisitaikantis.

Analizuojant tyrimo duomenis išryškėja dar vienas daugelio tiriamųjų šeimoms būdingas bruožas. Tyrimo dalyviai teigė, jog tėvai buvo labai rūpestingi (paprastai vienas iš tėvų), tačiau daugiau rūpinosi tuo, kad jie būtų prižiūrėti, pamaitinti, aprengti, bet mažai dėmesio skyrė jų emociniams išgyvenimams. Tiriamiesiems būdinga ir tai, jog jų vaikystės šeimos niekada nebuvo atvirai konfliktiškos (išskyrus EL tėvus), visi šeimos narių tarpusavio konfliktai būdavo ne sprendžiami, bet užglaistomi. Tėvų santykiams būdinga, jog vienas iš tėvų buvo linkęs nusileisti kitam, garsiai nereikšti pretenzijų ar nepasitenkinimo. Tik EL tėvų šeima išsiskyrė sudėtingais ir atvirai konfliktiškais tarpusavio santykiais.

Manome, jog tai gana svarbūs aspektai vertinant narcisistinį asmenybės sutrikimą turinčių asmenų savęs vaizdo formavimosi prielaidas. A.Miller (2006) teigimu, tokių asmenų motinoms būdingas emocinis nestabilumas, dažnai pasireiškiantis griežtu autoritariniu, neretai ir diktatorišku elgesiu. Tam, kad vaikas galėtų „išgyventi“ tokiomis sąlygomis, jis nuo mažų dienų turi ieškoti būdų, kaip prie tokios mamos prisitaikyti, t.y., ieško tam tikrų elgesio būdų, kuris būtų tinkamas jų motinoms. Tokiu būdu Savęs vaizdas jau nuo mažens formuojamas, viena vertus, remiantis kito asmens (mamos) lūkesčiais ir, antra vertus, neaiškiai suvokiamu savo paties vidiniu vaizdiniu - koks jis turėtų būti (kad įtiktų, kad susilauktų meilės ir pan.). Trumpai tariant, emocinis vieno iš tėvų nestabilumas vaiką verčia keisti elgesį, būti kitokiu nei yra. Tuo pačiu, emociškai nestabilus vienas iš tėvų atspindi vaikui prieštarinę, neaiškų vaiko vaizdą, o jis pats praranda galimybę savo paties autentiško emocinio atspindžio pagalba susivokti savyje, formuoti aiškų ir nuoseklų savęs vaizdą.

5.1. SAVASTIS

Interviu pradžioje tiriamųjų atviru klausimu buvo prašoma papasakoti apie save. Paprastai tiriamieji nurodydavo keletą savo bruožų, o išsamiau atsiskleisdavo jau per tolesnę interviu eigą. Jau pačiu pirmuoju klausimu susidūrėme su tiriamųjų sunkumais apibūdinant save. Daliai kyla sudėtingumų tiek suvokiant pačius save, tiek apibūdinant pastoviais ir nekintančiais, tik jiems būdingais bruožais. Kiti save suvokia ir apibūdina remdamiesi labiau pojūčiais ir išgyvenamais jausmais nei turėdami aiškų kognityvinį savęs vaizdą. VI savęs vaizdas nusakomas tiek polinkiais, tiek jausminėmis būsenomis, tiek labiau apibendrinančiomis kategorijomis. Tai rodo, kad į savęs vaizdą integruojami įvairūs savęs aspektai – tiek emociniai, tiek kognityviniai, tiesa, ne visiškai pilnai apibrėžti. Kiti trys tiriamieji (GE, RA ir EL) jau iš pat pradžių pažymi, jog jiems, dėl šiuo metu susiklosčiusios situacijos (psichologinių sunkumų, dėl kurių jie gydos) gana sunku save apibrėžti. GE savęs vaizdas itin prieštaringas. Viena vertus, apibūdinamas save, kaip neigiamus savo bruožus jis įvardina kategoriškumą, teisumą visur ir visada, nenorą prisitaikyti prie kitų, kita vertus – tuos pačius bruožus jis įvardina kalbėdamas apie tai, už ką jis save gerbia. Nors RA ir įvardina keletą konkrečių būdo bruožų, tame tarpe pamini ir keletą jausminių būsenų, pvz., pyktį, vis tik jai nėra lengva save apibrėžti, pateikti nuoseklų savęs vaizdą. Susidaro įspūdis, kad tiriamoji chaotiškai talpina į savęs apibūdinimą tiek pasiekimus, tiek pomėgius, tiek kiek abstraktesnes kategorijas, tiek ir jausmus. EL savęs vaizdą pateikia labiau per emocinius savęs išgyvenimus, kokia ji jaučiasi, ar kokia ji turėtų būti, bet nesijaučia. AL ir GI vieninteliai iš visos tiriamųjų grupės užtikrintai ir pakankamai aiškiai pačiu

pirmuoju klausimu bandė save apibūdinti. AL nors ir trumpai, tačiau užtikrintai paminėjo, jo nuomone, esmingiausius bruožus. Tiesa, reikia paminėti, jog jis pateikė vien teigiamą savęs vaizdą, nepaminėdamas kokių nors neigiamų bruožų. Keliame prielaidą apie vienpusišką šio tiriamojo savęs vaizdą, kur neintegruojami nepriimti sau aspektai (ką atspindi kiti interviu metu gauti duomenys). GI tuo tarpu pristatydamas save iš karto paminėjo keletą neigiamų savęs aspektų. Jis pasakė, kad yra silpno charakterio, nėra tvirta asmenybė, tačiau taip pat pateikė paaiškinimą, kaip jis gyvenimo bėgyje su tuo tvarkosi. Savęs vaizdas formuojamas siekiant surasti būdus, kaip padaryti jį kuo įmanoma geresniu, sau labiau priimtinu.

Apibendrinami matome, jog nei vieno iš tiriamųjų savęs vaizdas nėra pakankamai nuoseklus ir aiškus. Daliai tiriamųjų sunku save apibrėžti kognityvinėmis ar psichologinėmis kategorijomis, daliai – emociniais ar jausminiais išgyvenimais. Nuosekliai, apibūdinant įvairius savęs patyrimus, integruojant tiek teigiamus, tiek neigiamus savęs aspektus – nepavyksta nei vienam iš tiriamųjų.

Viena iš svarbių savęs vaizdo dalių – fizinio savęs vaizdo vertinimas. Didžioji dalis tiriamųjų savo kūną vertino palankiai. GE bene vienintelis, šalia to, kad vertina savo kūną gerai, pasakė, kad ir pakankamai daug dėmesio skiria išvaizdai. Kiti tiriamieji teigė, jog rūpinasi tik tiek, kiek būtina, labiau pasistengia, kai reikalauja aplinkybės, tačiau visumoje vertino savo išvaizdą palankiai. Ir tik du tiriamieji – LO ir VA atsakė, kad savo kūnu nėra patenkinti. Požiūris į savo kūną, atspindi ir bendrą jų vaizdą į save. Jie teigia, jog visada norėjo būti gražesniais, vertina savo išvaizdą vidutiniškai, tačiau paklausti, kiek dėmesio skiria išvaizdai atsako, jog tik tiek, kiek būtina. Šie tiriamieji, nors ir neigiamai vertina savo išvaizdą, tačiau nededa pastangų kažką pakeisti, neturi ambicijų siekti būti tokiam, kokiu norėtų. Apibendrinami tiriamųjų fizinį savęs vaizdą manytume, jog tai rodo ir bendrą jų palankų požiūrį į save – formuojamas palankus savęs vaizdas, priimant save tokiu koks esi.

Vertinant savęs vaizdą, labai svarbu suvokti jo kaitą gyvenimo bėgyje, o taip pat suvokti, kokiu būdu formuojamas savo tapatumo, savęs tęstinumo laike suvokimas. Apibendrinami tyrimo rezultatus matome, jog visi, išskyrus vieną asmenį, save įvardija esant visiškai kitokiais nei buvo vaikystėje. Daugelis tai sieja su pasikeitusiomis gyvenimo aplinkybėmis, atsakomybe už patį save, už savo gyvenimą, už artimuosius, sieja su būtinybe savarankiškai priimti sprendimus. GE, LO ir RA teigia, jog vaikystėje buvo nerūpestingi, linksmi, spontaniški – dabar gi jaučiasi suspausti aplinkybių, savarankiško gyvenimo atsakomybės. EL ir GI teigia priešingai – pasak jų, vaikystėje jie buvo ramūs, tylūs, stengiantys neišsišokti vaikai, o dabar jaučiasi esantys daug drąsesni, atviresni ir aktyvesni. GI teigia: *„Žymiai pakeičiau savo charakterį į gerą pusę. Buvo tas baikštumas visą laiką mokykloje, kad tavęs nepaklaustų. Neišsišokti per tas pamokas kad tik, paskui tik suįžulėjau ir patenkintas tuo, nu, kad*

atradau ir pamačiau, kad esu kitoks – ir tada pasitaisė reikalai“. VA ir AL teigimu, jie nelabai pasikeitė – didžiąja dalimi liko tokiais pat, kokiais ir buvo. VI teigia, jog ji skirtinga nuo to, kokia buvo vaikystėje tuo, kad žymiai geriau save pažįsta, labiau supranta savo charakterį (savo tapatumo supratimas tiesiogiai formuojamas per savęs vaizdą, jo supratimą ir įsisąmoninimą).

Matome, jog tiriamieji labai įvairiai suvokia ir vertina savęs pasikeitimus. Tai, jog didžioji dalis nesugeba rasti būdo bruožų, nesikeičiančių gyvenimo bėgyje, bet remiasi arba jausminiais savęs išgyvenimais, arba gyvenimo aplinkybėmis, liudija apie tai, jog šių tiriamųjų savęs vaizdas nėra paremtas nesikeičiančiais ir pastoviais būdo bruožais. Stabilumo savęs vaizde stoka lemia neaiškų ir nerišlų savo tapatumo suvokimą, žinojimą, kas aš ir koks esu.

Savo tapatumo suvokimui svarbu suprasti, kokios asmeninės savybės asmenį daro autentišką, skirtingą nuo kitų žmonių. Tyrimo dalyviai ganėtinai skirtingai aiškino tai, kaip jie supranta savo autentiškumą. GE ir GI pasisakymuose ypatingai išryškėja išskirtinumo sąvoka. Jis abu teigia, jog jiems labai svarbu būti kitokiais nei visi kiti aplinkui, svarbu išsiskirti iš minios, išskirtinumo sąmoningai siekiama. Svarbu tai, jog konkrečių ir aiškių charakterio savybių, darančių juos skirtingais nuo kitų žmonių jie neįvardija: jiems nesvarbu kuo, nesvarbu kokia savybe, svarbus pats faktas – troškimas išsiskirti iš kitų. Pvz., GI sako: „*Man gera arba pirmūnu, arba dvejetukininku, autsaideriu. Nu tiesiog kažką pasišaipyt, iškrėst, kad išsimušt iš tos, užgožt, nesvarbu ar autoritetu ar kuo“.* GE paklaustas, kuo jis skirtingas nuo kitų, atsako: „*Nes stengiuosi tokiu būti. Tarkim, ką naudoja daugelis, ką nešioja daugelis, tarkim nepirkčiau Volkswagen'o vien dėl to, kad daug kas jį turi, nenoriu Nokios, nes daug kas turi. Ta prasme, toks noras būti išskirtiniu... turint ne tą, ką kiti turi“.* Kiti tiriamieji – VA, LO ir EL - apie savo autentiškumą kalbėjo visiškai priešingai: jie teigė negalintys įvardinti jokių savo bruožų, kurie juos darytų skirtingus nuo kitų. AL, VI ir RA įvardina tam tikrą savybių rinkinį, darantį, jų manymu juos autentiškais, skirtingais nuo kitų.

Lytiškumo suvokimas paprastai vertinamas kaip neatsiejama savo tapatumo suvokimo dalis, kuri pradeda formotis nuo pat ankstyvosios vaikystės. Paprastai laikoma, jog asmuo dažnai gali nebūti tikras dėl tam tikrų savo charakterio savybių ar jų vertinimo, tačiau jis aiškiai gali pasakyti kokiai lyčiai priklauso. Tačiau jausminis savo lytinio tapatumo išgyvenimas, suvokimas, kas jį ir kodėl daro moterimi ar vyru – nėra toks vienareikšmiškas. Pirmiausia išryškėja tai, jog visi mūsų tiriamieji turi gana aiškų įsivaizdavimą, kaip turėtų atrodyti moteris ar vyras, kokios savybės jiems turėtų būti būdingos. Charakteringa tai, jog beveik visi tiriamieji, paklausti kaip suvokia savo vyriškumą ar moteriškumą – pradeda kalbėti nuo to, kaip jie aplamai suvokia vyriškumą ar moteriškumą. O tada jau gilinasi, ar jie atitinka tą vaizdinį. Vienintelis AL atsako, kad jis savo įsivaizdavimą atitinka. Tačiau visi likę tyrimo dalyviai linkę teigti, jog mažiau ar daugiau skiriasi nuo įsivaizduojamo standarto. Taip

pat tipiška mūsų tiriamiesiems buvo atsakyti į šį klausimą analizuojant išvaizdą – tiek savo, tiek ir kitos lyties. Daugelis kalbėjo apie tai, kaip turi atrodyti „tikra“ moteris ar „tikras“ vyras. Tačiau pažymėtina, jog daugelis tiriamųjų nebuvo linkę kritikuoti savo išvaizdos, skirtingai nei būdo bruožų, veikiau priešingai – kalbėjo apie tai, kad visumoje atitinka savo pačių lūkesčius. Apibendrinami tiriamųjų pasisakymus matome, jog lyties apspręsto savęs vaizdo integravimas formuojamas idealaus vaizdinio pagalba. Tiriamųjų kalba stokoja jausminių savęs kaip vyro ar moters išgyvenimų, o siejasi su kognityviniu, racionalių vaizdiniu, mažai ką bendro turinčiu su intymiais, jausminiais savo paties išgyvenimais.

Pasitikėjimas savimi, savivertės klausimas – bene vienas iš svarbiausių klausimų pasak teoretikų, apibrėžiant narcisistinio tipo asmenybės sutrikimą. Tačiau kaip patys pacientai vertina save, ką jie kalba apie pasitikėjimą savimi? Visi mūsų tiriamieji šiuo klausimu tarsi pasiskirstė į dvi grupes: AL, RA, GE, EL teigia, jog apskritai jiems yra būdinga pasitikėti savimi, tačiau dėl šiuo metu susiklosčiusių aplinkybių pasitikėjimas savimi yra sumažėjęs. Kita grupė tiriamųjų – VA, LO, GI ir VI - interviu metu sako, jog jiems niekada nebuvo būdingas aukštas pasitikėjimas savimi, jie visada jautė jo stygių. Nors ir suskirstėme tiriamuosius į dvi sąlygines grupes, panagrinėkime išsamiau, ką jie patys apie tai kalba.

AL ir RA vieninteliai užtikrintai kalbėjo apie pasitikėjimą savimi. Analizuodami rezultatus suprantame, jog nei vienam iš jų nėra būdinga savęs lyginti su kitais žmonėmis, o jeigu jie tai ir daro – palyginimas būna jų naudai. Jiems būdinga jausti, jog jie teisingai vertina situacijas, įvykius, poelgius (tame tarpe ir savo). Teisingumas paremtas vidiniu jausmu, vidiniu žinojimu, kad yra taip, kaip jie mato. RA teigia: „*Nu tiesiog realiai žiūriu į situaciją ir galvoju, tiesiog lyginu save su kitais, kad kiti taip paviršutiniškai ar turi tokį siaurą įsivaizdavimą... Sakyčiau, kad mano vis tiek požiūris yra šiek tiek platesnis... gal liberalesnis, labiau kosmopolitiškas, gal taip pasakyčiau. Sutinku daug ribotumo*“. Šiems tiriamiesiems labiau būdinga turėti savo idealų vaizdinį, kurio pagalba jie reguliuoja savivertę, nei remtis išoriniais vertinimais. Pvz., abu jie, sulaukę kritikos reaguoja pykčiu, noru pasiteisinti, įrodyti savo tiesą. Kritika nesukelia savęs nuvertinimo jausmų, abejonių savimi. Tiek RA, tiek AL sudėtinga priimti ne tik kritiką, bet ir pagyrimus. Abu jie teigia, kad jiems tai malonu, tačiau akivaizdu, jog jie patys turi savus vertinimus, ir pagyrimai iš šalies nėra tai, dėl ko vertėtų labai džiūgauti.

EL ir GE taip pat priklauso mūsų išskirtai tiriamųjų grupei, kurie mini, jog paskritai jiems būdinga pasitikėti savimi ir tik dabar, besigydydami Psichikos sveikatos centre, jie jaučia tam tikrą savivertės stoką. Abu šie tiriamieji, skirtingai nuo AL ir RA (kurie taip pat priklauso mūsų išskirtai grupei), pažymi, jog jiems itin būdingas idealizmas, aukštų idealų visur ir visada siekimas. Be to, abu

šie tiriamieji pasižymi dideliu ambicingumu (kuo nepasižymi likę tyrimo dalyviai). Abu jie teigia, jog jiems visą laiką norėjosi daug pasiekti, daug turėti, būti itin sėkmingais. Kaip ir AL bei RA, šiems tiriamiesiems labiau būdinga lygiuotis į savo idealų vaizdinį nei į kitus žmones. O jei lygina su kitais, linkę matyti, kad atrodo geriau už juos. Susidūrę su kritika, šie asmenys linkę reaguoti labai audringai – jaučiasi teisūs, pyksta. Beje, abu tiriamieji pažymi, jog tik dabar, besigydydami, pradėjo suprasti, jog galbūt kartais ir jie neteisūs (kas nebūdinga AL ir RA). Priimti pagyrimus ar paskatinimus jiems taip pat sunku. GE teigia, jeigu pagyrimas atitinka jo vidinį pojūtį – tada viskas gerai, tačiau jeigu ne – linkęs tai vertinti skeptiškai. EL sako, kad jai sunku priimti paskatinimus, nes tada jaučiasi, jog iš jos tikėtis dar didesnių rezultatų, o tai jai nemalonu.

Kiti du tiriamieji, kuriuos priskyreme grupei asmenų, kuriems niekada nebuvo būdinga pasitikėti savimi – VA ir LO. Štai čia, skirtingai nuo anksčiau aptartų asmenų, polinkis siekti idealo – visiškai nebūdingas. Tačiau čia svarbų vaidmenį vaidina kiti žmonės, lygiavimasis į juos. Ypatingai daug apie tai interviu metu kalba LO. Ji stengiasi lygiuotis į kitus, būti tokia kaip kiti, o jausdama, kad neatitinka tokio vaizdinio, kokį mato kituose – linkusi labai save nuvertinti. VA teigia, jog apskritai jam nėra būdinga siekti kažko ypatingo – pasiekimų, turto. Teigia, jog darbą ir butą pakeitė tik todėl, kad visi kiti aplinkui keičia, o ne dėl to, kad jam pačiam būtų norėjęsi. Stebime, jog ambicingumas visiškai nebūdingas šiems tiriamiesiems. Susidūrę su asmenimis, kaip jie įvardija, vertingesniais už juos, save labai nuvertinta. VA teigia, jog bendraudamas su tokiais žmonėmis jis tarsi praranda save, elgiasi sau neįprastai, nenatūraliai, pasijaučia silpnas. Jis teigia: „*nors gal ir išryškėja tas kompleksas, kad nesinori būti blogesniais, bet, na, vidutiniams norisi*“. Susilaukę kritikos, jie linkę su ja sutikti, dar labiau nuvertinti save, kritikuoja patys save. Įvertinimus šiems tiriamiesiems malonu išgirsti, jie nors ir truputį drovėdamiesi, tačiau juos priima.

VI skiriasi nuo anksčiau apibūdintų asmenų. Ji teigia, jog jos pasitikėjimas savimi labai svyruojantis – kartais būna labai aukštas, kartais – labai žemas. Paklausta, nuo ko tai priklauso, ji atsako, kad nuo kitų žmonių nuomonės: „*priklauso, kaip kiti žiūri į mane, tarkim, jei kažkas kokias geras savybes pastebi, tai aš save labai gerai vertinu. Jei kažkas nepastebi, tai man iš kart toks... nu labai nuo kitų žmonių priklauso*“. VI nors ir nevertina savęs labai gerai, esti priklausoma nuo kitų vertinimų, tačiau skirtingai nei LO ir VA, sulaukusi kritikos pyksta ir įsižeidžia, mano, jog toks žmogus nori ją pažeminti. VI būdingas idealizmas, ji siekia tobulinti save, geriau save pažinti ir tokiu būdu ugdyti teigiamas savybes bei kovoti su neigiamomis.

GI teigia, jog savimi nelabai pasitiki. Tačiau taip pat pažymi, jog kartais pasitiki, o kartais visiškai ne. Analizuojant interviu duomenis pastebime, jog GI nėra būdingas idealizmas, idealo siekimas. Jam labiau būdinga prisitaikyti prie aplinkos, kompensuoti sau nemalonias savybes ar

išgyvenus gudrumu, apsukrumu, proto pastangomis. Sulaukęs kritikos, GI jaučiasi labai nemaloniai, jis pyksta ant savęs, kad tuomet pasimeta, nesugalvoja, ką atsakyti. Nors pats tiriamasis ir neįvardija, tačiau pastebime, jog jam nėra būdinga save nuvertinti sulaukus kritikos – greičiau jis nemaloniai jaučiasi dėl to, kad nesugeba tuomet pastovėti už save, savęs pateisinti.

Kaip matome, pasitikėjimas ar nepasitikėjimas savimi, glaudžiai siejasi tiek su vidiniu idealu savęs vaizdu, tiek su kitų žmonių vertinimais. Aptardami rezultatus, pabandysime įvertinti bei rasti ryšį su bendromis tiriamųjų savęs vaizdo koncepcijomis, atskleisti šių vidinių savasties kategorijų tarpusavio ryšį.

5.2. Santykiai

Kaip jau minėjome teorinėje šio darbo dalyje, asmens sugebėjimas apibūdinti artimus asmenis išsamiai ir aiškiai, apibrėžiant tiek geras, tiek ir blogas savybes, rodo ne tik sugebėjimą suprasti kitus asmenis, bet taip pat tiesiogiai liečia ir pačio asmens sugebėjimą integruoti savo paties identiškumą. Pasak O.Kernberg (2005), sugebėjimas aiškiai, objektyviai apibrėžti kitą asmenį – yra vienas iš svarbiausių aspektų, liudijančių apie tapatumo integracijos laipsnį. Todėl mums labai svarbu išsiaiškinti, kaip sau artimus asmenis apibūdina tyrimo dalyviai, turintys narcisistinę asmenybės sutrikimą. Įvadinėje interviu dalyje apie santykius pirmiausia tiriamųjų atviru klausimu buvo prašoma apibūdinti tėvą ir mamą kaip asmenybes. Analizuojant tyrimo rezultatus, pirmiausia susiduriame su tuo, jog bemaž visiems tiriamiesiems buvo būdinga savo tėvus apibūdinti labai trumpai. Dominavo sekantys atsakymai: mama – rūpestinga, kontroliuojanti, impulsyvi; tėtis – ramus, tylus, uždaras. Susidūrėme su tuo, jog daugelis tiriamųjų savo tėvus apibūdina remdamiesi emociniu vaizdiniu, kuris daugiau ar mažiau atspindi tiriamųjų išgyvenamus jausmus kiekvieno iš tėvų atžvilgiu, t.y., bemaž visi tiriamieji buvo linkę tėvų apibūdinimus pasakoti per save (išskyrus RA ir LO). Artimieji apibūdinami tuo, kaip tiriamasis jaučiasi su tuo žmogumi ar šalia jo, tačiau visiškai negirdime pasisakymų ar supratimo, kaip jaučiasi žmogus, kurį jie apibūdina.

Apibendrinami galėtume teigti, jog tiriamiesiems būdinga tėvus apibūdinti ganėtinai paviršutiniškai, išskiriant tik pačias bendriausias kategorijas, paremtas daugiau emociniu vaizdiniu ir jausminiu savęs išgyvenimu su tuo žmogumi, nei empatišku supratimu bei aiškiai diferencijuota kognityvine ir / ar psichologine tėvų charakteristika.

Analizuojant tiriamųjų, turinčių narcisistinę asmenybės sutrikimą, santykių pobūdį, visi tyrimo dalyviai pasidalina į dvi grupes, atitinkančias vyraujančią požiūrį į santykius. Viena grupė tiriamųjų (VA, LO, VI ir AL) gyvenime save apibūdina kaip draugiškus, mėgstančius bendrauti. Analizuojant

pasisakymus pastebime, jog santykiams būdingas tam tikras paviršutiniškumas, sudėtingumas prisileisti žmones arčiau, bendrauti intymiau, atviriau. LO teigia: „*Bendrauju daug, bet ne apie tai kas labai rūpi, ką išgyvenu viduj. Ir tie pagrindiniai išgyvenimai vistiek viduj lieka. Tai, kas svarbu, praktiškai niekam nesakau*“. AL sako, kad mėgsta ir bendrauja su daugeliu žmonių, tačiau iš tiesų artimai – beveik su niekuo. Bene neišrankiausias bendravime VA, kuris teigia, kad bendrauja su tuo, su kuo suveda gyvenimas. Visi šie tiriamieji linkę bendrauti su linksmiais, paprastais, draugiškais žmonėmis. Pasižymi neišrankumu bendravimui, tačiau, kita vertus, artimam ir atviram bendravimui žmones renkasi itin atidžiai, nėra linkę greitai atsiverti. Visiems šiems tyrimo dalyviams būdinga tai, jog jiems nepatinka arogantiški, pasipūtę, nenuoširdūs žmonės. Tokie asmenys jiems kelia nepasitikėjimą, o susidūrę su būtent tokiais, linkę užsisklęsti savyje, nebendrauti. Dar vienas bendras visiems bruožas, jog visi šie tiriamieji linkę prisitaikyti prie aplinkinių, stengiasi patikti ir bijosi atstūmimo, nepritapimo. LO teigia: „*Stengiuosi įtikti ir būt maloni – va čia mano ir pagrindinė bėda yra. Aš stengiuosi visiems įtikti, patikti ir bijau nepatikti*“. AL diskretiškesnis šiuo atžvilgiu, jis teigia, kad prisitaikydamas prie kitų labai savo Aš nekeičia, tačiau mini, jog jam būdingas noras patikti kitiems žmonėms. Iš interviu analizės taip pat išryškėja ypatingas AL siekimas, kad bet koks bendravimas būtų gražus, be konfliktų, malonus. Jam tai labai svarbu.

Apibendrinami matome, jog šiems tiriamiesiems būdingas paviršutiniškas bendravimas, jiems sudėtinga užmegzti atvirus, nuoširdžius santykius, bet būtent to jie tikisi iš kitų. Tiriamieji baiminasi atstūmimo iš kitų, nepritapimo ar kad nepatiks, todėl stengiasi prisitaikyti prie kitų, rodosi visiems malonūs, siekia save pateikti iš kuo gersnės pusės.

Kitoje tiriamųjų grupėje vyrauja sudėtingesnis požiūris į santykius. Visi jie teigia esą sunkiai prisileidžiantys kitus, siekiantys tik gilaus ir prasmingo bendravimo ir negalintys bendrauti paviršutiniškai. Visi jie siekia bendrauti su stipriais, įdomiais, pasitikinčiais savimi, turinčiais savo nuomonę žmonėmis. GI, EL, RA ir GE taip pat labai svarbu, kad jie su pašnekovais jaustų bendrumą, kad būtų kažkuo panašūs. Skirtingai nei prieš tai išskirtos ir aptartos grupės žmonėms, šie tiriamieji nemėgsta itin linksmų, laisvai besielgiančių, nenuspėjamų, kvailų žmonių. Tik GI teigia, kad jis nemėgsta išpuikusių, įžūlių, suktų žmonių (kaip ir pirmai grupei priskirti tiriamieji). GE, EL ir RA nėra būdinga siekti prisitaikyti prie kitų žmonių. Visi jie teigia, kad gali kažkiek prisitaikyti (pagal aplinkybes), bet iš esmės bendravime jiems būdinga būti tokiais, kokie yra.

Tyrimo analizė atskleidžia, jog šie tiriamieji bendravime linkę turėti aiškų savo įsivaizdavimą apie santykius – kokių santykių jie nori, su kuo nori bendrauti, su kuo ne. Linkę patys rinktis bendravimo ratą, atidžiai įvertinti ir atsirinkti žmones pagal savo įsivaizdavimą. Jie nelinkę pergyventi (skirtingai nei pirmai išskirtai grupei priskirti tiriamieji), jog bus atstumti ar nepriimti.

5.3. Darbinė veikla

Darbinės veiklos srityje atsispindi tokios asmens charakteristikos kaip organizuotumas, sugebėjimas veikti tikslingai, susidaryti veiklos planus ir jų laikytis, tikslo siekimo ypatumai, ambicingumas. Taip pat šios srities analizėje svarbus asmens požiūris į autoritetus, sugebėjimą dirbti vadovaujamiems ar paties vadovauti. Šioje dalyje sieksime išanalizuoti asmenų, turinčių narcisistinių asmenybės sutrikimą darbinės veiklos ypatumus.

GE, RA ir AL vieninteliai save apibūdina kaip atkaklius, organizuotus ir punktualius. Šių tiriamųjų interviu analizė tai patvirtina. Tačiau iš išsamesnės interviu analizės pastebime, jog GE, nors ir teigia esantis labai atkaklus – vis tik linkęs greitai keisti savo nusistatymus, susidūrus su tam tikrais keblumais. GE ambicingas, labai stengiasi ir siekia kuo geresnių veiklos rezultatų, tačiau pastebime, jog itin dažna darbų kaita rodo apie tam tikrą nesugebėjimą dirbti ir siekti tomis pačiomis sąlygomis. Tai vertintume kaip nepastovumą, sudėtingumus prisiimant darbinę rolę, nesugebėjimą prisitaikyti prie sąlygų, kurių nebuvo numatęs ar kurios neatitiko lūkesčių.

Visi likę tyrimo dalyviai buvo linkę save apibūdinti taip: atsainus, neorganizuotas, nepunktualus. Jie linkę viską atidėti paskutinei minutei, linkęs išsisukti. Tačiau pastebėta, jog jie visi pažymi, jog jiems labai svarbu darbą atlikti gerai, kad dažnai jaučiasi kalti, kad veikia taip nerūpestingai. GI teigia: *„Vėl iš to pačio, kad tavęs nenutarkuotų. Ar kad nepatektum po raudonu brūkšniu kokiui tai, ir kad sau pasilengvint darbą kai per sunkus – kaip supaprastint, kaip nukirsti, kaip nedaryti. Ne taip, kad stengtis atlikti gerai, bet stengtis, kaip jį nusukti, nukapoti – o gal ko nors nereikia, nenuvažiuosi, sumažini kažkaip. Palepinu save – tiktai taip. Ieškau lengvesnio kelio“*. Iš tiriamųjų pasisakymų veikiau išgirstame tai, jog jiems labai svarbu neįkliūti, prieš vadovus ar bendradarbius pasirodyti prastai, tačiau pats iš savęs ambicingumas, siekimas atlikti dirbamą darbą kuo įmanoma geriau – nėra būdingas.

Vertindami tiriamųjų pasisakymus apie autoritetus jų gyvenime, pastebime, jog nei vienas iš jų savo gyvenime nemato tokių žmonių, kuriuos galėtų vertinti kaip autoritetus, atskirais atvejais keli tiriamieji paminėjo, jog galbūt ir yra keletas tokių žmonių. Vertindami savo vadovus, tiriamieji linkę turėti kritišką požiūrį į juos – jie analizuoja vadovų veiklą, linkę patys įvertinti, ar tas žmogus elgiasi tinkamai, ar tinkamus sprendimus priima. Nei vienam iš tiriamųjų nėra būdinga pagarba vadovui vie dėl to, kas jis juo yra. Jie visi turi savo vidinius įsitikinimus ir standartus, koks turi būti vadovas. Iš tiriamųjų interviu analizės suprantame, jog daugelis jų kritikuoja savo vadovus, sunkiai pakelia buvimą pavaldinio pozicijoje, tačiau dažniausiai jie nėra linkę patys dirbti vadovujančio darbo. Daugelis iš tiriamųjų tiesiai ir įvardija – man darbe atsakomybė nereikalinga. Taigi darbinėje veikloje jie linkę

užimti stebėtojo, kritikuotojo poziciją, tuo pačiu vengdami bet kokios didesnės atsakomybės, o jei ją jaučia – sunkiai pakelia (jaučia įtampą), jaučiasi kaltais, kad neatlieka visko tinkamai.

Nors didžioji dalis tiriamųjų pažymi, jog priimdami svarbius sprendimus linkę tartis su kitais, tačiau pažymi, jog galutinį apsisprendimą visada daro patys. Iš jų pasisakymų suprantame, jog iš tiesų kitų patarimai jiems nėra svarbūs, jie nėra linkę prašyti pagalbos, jaučiasi turį viską atlikti patys, patys vieni susidoroti su sudėtinga situacija. Priimti svarbius sprendimus jiems labai sunku - jie daug dvejoja, daug analizuoja, kartais vilkina, atidėlioja. Manytume, jog tiriamieji linkę visą atsakomybę už sprendimus prisiimti sau, o nesėkmės itin baiminasi – nes tada reikės pripažinti tam tikrą savo kompetencijos ar įgūdžių stoką.

5.4. Emocijos

Tyrimo rezultatų analizė leidžia teigti, jog didžioji dalis tiriamųjų laiko save itin emociškai jautriais žmonėmis, jautresniais už daugelį kitų. GE, RA ir EL mano skirtingai. GE teigia, jog jeigu tai liečia jį – jis gali būti labai jautrus (pvz., kritikai), tačiau jei jo neliečia, gali būti ir šiurkštus. RA mano, jog tikrai nėra jautresnė už daugelį kitų žmonių, jautrumas jai nebūdingas, tik dabar dėl susiklosčiusių aplinkybių jaučiasi labiau pažeidžiama, jautresnė. EL mano, kad ji tokia pat jautri kaip ir kiti žmonės, tačiau sudėtingose situacijose ji linkusi suimti save į rankas, veikti, dėl ko kartais kitiems atrodo kaip beširdė, tačiau jai tai atsiliepia vėliau – tada ji labai skaudžiai išgyvena.

Interviu metu – laikas nuo laiko tiriamųjų klausėme kaip dabar jie jaučiasi, prašėme įvardinti konkrečias emocijas. Nei vienas tyrimo dalyvis nesugebėjo pakankamai aiškiai apibrėžti, kaip jis duotuoju momentu jaučiasi. Atsakymuose būdinga įvardinti ne emocijas, o tai, apie ką jie šiuo metu mąsto. Tačiau taip pat verta paminėti, jog daugelis tyrimo dalyvių buvo linkę patys sutikti su tuo, kad jiems nėra lengva suprasti kaip jie jaučiasi ir tuo labiau surasti jausmams pavadinimus ir juos verbalizuoti.

Tyrimo dalyvių atsakymuose pastebėjome ir dar vieną bendrą visiems bruožą. Paprašyti įvardinti labiausiai jiems būdingas emocijas būsenas bei nuotaikas, beveik visi tiriamieji kalbėjo apie du kraštutinius. Bene geriausiai tai pailiustruoja VI atsakymas: „*Tai būna tokios džiugesio, euforijos būsenos, kai viskas gražu, sakau, kai medžiai kalbasi, dangus kalba, viskas kalba – tiesiog gera gyventi, kaip kokiam eilėrašty. Arba viskas tiesiog negera taip aplink. Man ta tarpinė būseną tokia nesava, tokia neaiški, keista tokia. Atrodo, turi būti arba gerai labai, arba jeigu bloga labai – tai stengiesi iš to išlipti*“. Taigi, viena vertus, visi tiriamieji įvardino linksmumą, aktyvumą. Apibūdindami priešingą tam nuotaiką tiriamieji pasiskirstė į dvi grupes. GE, VI, AL, RA ir EL teigė, jog jiems taip pat

būdinga visiškai priešinga aktyvumui ir linknumui būsenai – tai liūdesys, pasyvumas, prislėgtumas, vidinės tuštumos jausmo išgyvenimas. Kiti tiriamieji – VA, LO ir GI pabrėžė, jog jiems labiau būdingi pykčio, susierzinimo išgyvenimai. Kaip matome, tiriamiesiems, turintiems narcisistinio tipo asmenybės sutrikimą, būdinga išgyventi kraštutinius jausmus – arba jaustis labai gerai, arba labai blogai. Suprantame, kad jie neinkorporuoja daug jausminių niuansų, tarpinių būsenų, nei vienas neįvardina būsenos apibrėžiančios ramybės.

Analizuojant tiriamųjų pasisakymus apie išgyvenamas emocijas, išryškėja, jog daugeliui jų itin būdingas pavydo jausmas, tačiau ne visi apie tai kalba. LO ir VA aiškiai apibrėžia, kad taip, jie esti labai pavydūs. RA sako, kad tik dabar pradėjo pavydą įsisąmoninti. O štai AL teigia: „*Visai nebūdingas. Ne, pavydas man nebūdingas visai. Gal kažkada ir buvo būdingas, bet aš šitą bruožą iš savęs išroviau*“. Pažodžiui vertinant AL pasisakymą galėtume teigti, jog jis kalba apie tai, jog pats, savo pastangomis uždraudė sau jausti tai, kas netelpa į jo bendrą gerą savęs vaizdą.

Vertindami tiriamųjų atsakymus, matome, jog beveik visi tiriamieji kalti jaučiasi, kai atlieka kažką negero, o štai gėdą dažniausiai jaučia dėl to, kad kiti juos pamato ne tokiais, kokiais norėtų save parodyti. Būdingi atsakymai – jog jie gėdijasi savo silpnumo, kad kiti pamatys jų nedrąsumą, pasimetimą. Išskirtinis LO atsakymas: „*Daug ko gėdijuosi iš tikrųjų. Gėdijuosi savo poelgių tam tikru. Tarkim, jei susipažįstu su koku vaikinu, aš gėdijuosi jį supažindinti su savo tėvais kažkodėl nežinau. Gėdijuosi jį atsivesti pas save namo, nors atrodo pas mane namie viskas tvarkoj, bet... Nu kažkoks gėdos jausmas – nepatiks jam, kaip ten aš apstačiau ar padariau*“. Gėdijimąsi parodyti savo namus, simboliškai galėtume vertinti kaip gėdijimąsi pačios savęs. Tuo labiau, kad interviu analizė tai patvirtina – ji jaučiasi prastesnė, ne tokia, kokiai reikėtų būti.

5.5. Savikontrolė

Apibendrinant tyrimo rezultatus, stebime išryškėjusią tendenciją, jog didžioji dalis tiriamųjų save vertina kaip itin impulsyvius asmenis, išskyrus AL, kuris teigia, jog impulsyvumas jam visai nebūdingas. Visi likę dalyviai impulsyvumą apibūdina kaip vieną iš pagrindinių savo bruožų. VA net teigia, jog jis nebūtų jis, jei nebūtų toks impulsyvus. Paklausti, kaip patys jie vertina šį savo bruožą, daugelis buvo linkę vertinti teigiamai, papasakojo keletą istorijų, kai jie taip pasielgė ir kaip jiems smagu dabar tai prisimti. Pasakojo apie tai, kaip per kelias valandas susiruošdavo kelionei ir išvykdavo, nors nebuvo planavę, kaip per kelias minutes nusipirko automobilį, kaip per vieną vakarą apsisprendė išsikraustyti iš tėvų namų ir pan. Vienintelė RA neigiamai vertina šį savo bruožą ir sako pasimokiusi, kad impulsyviai pasielgus galima nudegti, todėl visada stengiasi viską apmąstyti racionaliai.

Iš tiriamųjų atsakymų išryškėja ir polinkis rizikuoti – vienu mažiau, kitų daugiau. Pavyzdžiui, EL teigia, jog ji labai linkusi rizikuoti, netgi pinigais. Tačiau taip pat verta paminėti, jog visi tiriamieji linkę riziką pasverti, pasilikti „atsarginį išėjimą“. Išsamiau analizuojant tyrimo rezultatus paaiškėja, jog polinkis rizikuoti visgi labiau siejasi su emociniais išgyvenimais, adrenalino, kaip jie sako, ar stipresnių emocijų siekimu, o ne troškimu greitu būdu gauti greitą rezultatą.

Laikydami save impulsyviais žmonėmis, tiriamieji supranta, jog jiems ne visada lengva prisitaikyti prie reikalaujamų tvarkos normų ir taisyklių. Tačiau jie visi pažymi, jog (vieniems lengviau, kitiems – sunkiau) pavyksta tai padaryti. Vienintelės EL pasisakymuose matome, jog jai nėra lengva priimti reikalaujamas normas, sudėtinga prie jų prisiderinti. EL linkusi reikalauti, kad tam tikros nustatytos taisyklės būtų laužomos, nes jai taip reikia. Ši tiriamoji pasakoja, kaip sugebėjo „išmušti“ vaikui kelialapį į sanatoriją, nors jam nepriklausė, kaip sugebėjo sau išsireikalauti gydymą ne pagal tvarką nustatytu metu. Trumpai tariant, tiriamoji reikalauja išskirtinumo, privilegijų, nustatytas normas laiko kliūtimi savo kelyje. Visiems likusiems tyrimo dalyviams taip elgtis nėra būdinga – nors jie dažnai ir nepatenkinti esančiomis sąlygomis, tačiau linkę lanksčiai prie jų prisiderinti.

5.6. Realus pasaulis

Analizuojant tiriamųjų savęs vaizdą realaus gyvenimo srityje, stengiamės išsiaiškinti, kas šiems žmonėms yra realus pasaulis, kaip jie jį suvokia. Klausiamo jų apie religinius, filosofinius įsitikinimus, vertybes. Interviu analizė atskleidžia, jog didžiajai daliai tiriamųjų nėra būdingi dvasiniai ieškojimai, nėra būdinga sau kelti klausimus apie pasaulį, savo vietą jame, gyvenimą ar prasmę. Apie tokio pobūdžio samprotavimus kalba tik VI ir GI. Žingeidumas, išsilavinimo, žinių troškimas būdingas RA, EL ir LO – jos pakankamai aiškiai tai akcentuoja savo kalboje. Visiems kitiems tyrimo dalyviams labiau būdingas paviršutiniškas požiūris, nesigilinimas ir didesnių prasmų neieškojimas, apie ką jie daugiau ar mažiau užsimena kalbėdami.

Panašiausiai gyvenimą suvokia GE ir RA. Gyvenimas jiems – tarsi atsakomybių ir pareigų laukas, kur negalima atsipalaiduoti, nuolat reikia kažko siekti, kažką veikti, už kažką kovoti. Manytume, jog jie vieninteliai iš visų tyrimo dalyvių iš tiesų jaučiasi dalyvaujantys, aktyviai veikiantys pasaulyje. Ar jie jaučiasi centrine viso to figūra? Manytume, jog taip. EL pasaulį suvokia kaip ganėtinai priešišką, mažai kontroliuojamą. Viena vertus, ji jaučiasi centrine figūra (geriau nei aplinkiniai suvokiančia, kas aplink vyksta), kita vertus, baiminasi aktyviai dalyvauti, kas nenuostabu suprantant, kad ji pasaulį suvokia kaip priešišką jai. Ji linkusi užimti kritikės ir vertintojos poziciją, beje, kaip ir GI, kuriam tai taip pat būdinga. Likusių dalyvių pasauliai sukasi apie juos pačius, jų malonumus, jie linkę

sau nuolaidžiauti, leisti pasimėgauti. Įtampą sukelia tik frustruojančios gyvenimo aplinkybės arba kiti žmonės.

Analizuodami tyrimo rezultatus pastebime, jog visų tiriamųjų vertybių sistema nėra pakankamai gerai diferencijuota, jog būdinga arba plaukti pasroviui ir stengiantis kiek įmanoma prisitaikyti tiek prie aplinkybių, tiek prie kitų žmonių, arba jie linkę turėti ganėtinai aiškius, tačiau mažai realius įsivaizdavimus ir lūkesčius, kaip turėtų būti, kaip turėtų atrodyti, kas turėtų suteikti jiems laimę. Pvz., AL teigia, jog vertybė jam – artimi santykiai (kurių, beje, jis pažymi kad neturi su niekuo). Jis teigia: *„Artimi santykiai - tai šalia žmogus, moteris, be abejo, žmona, tavo nuosavi vaikai, su kuriais gali būti laimingas, laimės pojūtis. Buvimas kartu. Nuosava šeima, kuri yra kaip kūrinys, kaip darinys, maksimaliai gražūs santykiai, sukurta pagarbos, pasitikėjimo principais. Kad tavim rūpintųsi ir lauktų, kad tu galėtum rūpintis ir laukti, kad tave mylėtų, kad nesijaustum vienišas – manau, kad čia svarbiausia“.*

5.7. HTP

„Namas – medis – žmogus“ (HTP) projekcinė tyrimo metodika suteikia galimybę išsamiau atskleisti tiriamojo savęs vaizdą, požiūrį į save, santykius. Svarbu paminėti, jog piešiniuose atsispindi ne tik sąmoningas savęs suvokimas, tačiau ir pasąmoninis požiūris į save, savo raidą. Žmogaus piešinys šioje projekcinėje metodikoje atspindi tiriamojo nuomonę apie save, kokiu jis save laiko, kokiu norėtų būti, kaip supranta savo lyties apspręstą rolę.

Analizuojant tiriamųjų žmogaus piešinius išryškėja kelios bendros tendencijos. Visų pirma, visi tyrimo dalyviai (išskyrus AL) piešė žmones, kuriuos įvardijo, kaip esančius jaunesnius už juos (nuo 3 iki 30 metų). Tai rodo, kad tiriamieji linkę tapatintis su jaunesniais už savo choronologinį amžių žmonėmis. Bendros tiriamųjų tendencijos (išskyrus AL) piešti už save jaunesnius žmones viena vertus atspindi tam tikrą asmenybės nebrandumą, nesugebėjimą priimti amžiaus apspręstą socialinę rolę. Kita vertus - tapatinimasis su jaunesniais, rodo tiesioginį tiriamųjų norą būti jaunesniais, pateikti save labiau priimtinais, su visais jaunam amžium būdingais privalumais. AL tapatinimasis su vyresniu už save asmeniu atskleidžia vidinį psichologinį konfliktą, rodantį nesugebėjimą atsiskirti nuo tėvo (ką patvirtina medžio piešinio analizė ir verbalinis tiriamojo pasakojimas), priklausomybę nuo jo, globos poreikį.

Vertindami tiriamųjų tapatinimąsi su lyties apspręsta role matome, jog didžioji dalis tiriamųjų piešė savo savo lyties žmogų. AL ir RA, paprašyti nupiešti žmogų, pirmiausia nupiešė kitos lyties asmenis. AL nupieštą moterį vertintume kaip priklausomybę nuo partnerės, nesugebėjimą nuo jos

atsiriboti (tai patvirtina interviu analizė). EL taip pat pirmiausia nupiešia ne savo lyties žmogų - mažą berniuką, sako, kad savo sūnų. Šį piešinį vertintume kaip tam tikrą tiriamosios nebrandumą (amžius) ar būdą bandant susitvarkyti su sunkia gyvenimo situacija, t.y. tam tikrą regresą. Priešingos lyties žmogaus piešimas, manytume, taip pat atspindi tiriamosios sudėtingumus išgyvenant tapatumo jausmą, vidinį konfliktiškumą, prieštaravimus priimant lyties apsprestą vaidmenį.

Daugumos tiriamųjų grafinės žmogaus piešinio charakteristikos (netikslios, nesusijungiančios, neatitinkančios kontūro linijos) liudija apie šių asmenų pusiausvyros bei emocijų kontrolės stoką. LO ir AL piešinių grafinės charakteristikos atspindi pasitikėjimo savimi stygių, nerimastingumą. Analizuodami atkreipiame dėmesį, jog daugelyje piešinių labai prastai nupieštas kaklas (išskyrus LO) – jis arba neproporcingai mažas, lyginant su kitomis kūno proporcijomis, arba jo visai nėra. „Kaklas sujungia kūną (impulsyvus gyvenimas) ir galvą (intelektuali kontrolė) ir charakterizuoja pusiausvyros lygį tarp intelektualių ir emocionalių apraiškų“ (Semionova Z.F., Semionova S.V., 2006). Prastai nupieštas kaklas šiuo atveju atspindi tai, jog tiriamiesiems kyla sudėtingumų kontroliuojant impulsus, kad jie stokoja emocinio brandumo. Impulsų kontrolės stygių patvirtina ir kitos grafinės charakteristikos – linijos spaudimas, linijos pobūdis, bei atskirų kūno dalių piešimo ypatumai.

Analizuojant atskirus piešinių požymius išryškėja bendri visiems tyrimo dalyviams būdingi bruožai – dominavimo tendencijos, mažesnis ar didesnis agresyvumas, nepilnavertiškumo kompensavimas. Taip pat daugiau ar mažiau išryškėja tiriamųjų gynybiškumas, nesugebėjimas pilnavertiškai prisitaikyti prie aplinkos, sugebėjimo keisti ir valdyti aplinką stoka.

Medžio piešinys HTP projekcinėje tyrimo metodikoje atspindi labiau sąmoningą savęs vaizdą nei žmogaus piešinyje. Manoma, kad medžio piešinys simbolizuoja tiek ir žmogaus raidą, tiek ir bendrą psichologinę savijautą, t.y., labiau stabilią laikę, mažiau veikiamą socialinių normų, lūkesčių, įsivaizdavimų. Kaip ir žmogaus piešinio analizėje, vertindami medžio piešinius taip pat stebime bendras, daugeliui tiriamųjų būdingas tendencijas. Medžiai piešiami dideli, vos telpantys lape (išskyrus VI ir AL), kas rodo tiriamųjų nesaugumą, kompensacinį savęs išaukštinimą, siekį dominuoti (ekspansyvumą) bei tam tikrą agresyvumą. AL piešinį taip pat vertintume kaip ypatingai atspindintį agresyvumą (analizuojant kitas piešinio charakteristikas). AL ir VI piešiniai pagal išdėstymą lape atspindi vienišumą, prislėgtą nuotaiką, intraversiją, fiksaciją praeityje.

Apibendrinami medžio piešinių analizę pastebime, jog GE, VA ir RA ir EL būdinga dominuoti bei siekti save išaukštinti, taip pat stebime agresyvumo apraiškas. Visi jie pasižymi priešišku, egocentrišku, linkę kaltinti aplinkinius. GI irgi būdingi visi minėti bruožai, tačiau aplinkinių jis nelinkęs kaltinti, veikia jaučia tai kaip didelį spaudimą, prie kurio visgi sugeba lanksčiai prisitaikyti. Minėtiems tiriamiesiems (išskyrus EL) būdingas gynybiškumas bei nesaugumo jausmas, o EL pasižymi

tuo, jog jai itin sudėtinga prisitaikyti prie aplinkinių bei aplinkos. VI, LO ir AL piešinių analizė atskleidžia jų bejėgiškumą ir silpnumą.

Namo piešinys HTP projekcinėje metodikoje simbolizuoja vaikystės ir dabartinės šeimos gyvenimą, atspindi santykių bei sugebėjimo užmegzti kontaktą pobūdį. Analizuojant rezultatus išryškėja kelios bendros tendencijos, būdingos daugumai tyrimo dalyvių (išskyrus VI, AL ir GI): namai piešiami dideli, kelių tiriamųjų vos telpans lapė (GE ir EL) – kas atspindi šių tiriamųjų priešišumą, atsiribojimo tendencijas. Aplinką šie asmenys suvokia kaip varžančią, frustruojančią. Pastebime, jog tie tiriamieji, kurie piešė didelius namus, taip pat piešė duris arba namo šone, arba jų visai nenupiešė, o verbalinėje tyrimo dalyje sakė, kad jos šone ir nesimato, arba teigė, kad jos nebetilpo. Toks durų piešimas ar nepiešimas liudija apie šių tiriamųjų uždaramą, nesugebėjimą lengvai prisileisti kitus žmones.

Atsiribojimo tendencijos stebimos VI, AL ir GI piešiniuose. GI namo piešinys, kuris žymiai skiriasi dydžiu nuo kitų jo piešinių atspindi jo užsisklendimą, uždaramą namuose. Šio tiriamojo piešinys taip pat atspindi polinkį pasitenkinti fantazijose. AL piešinys be atsiribojimo, rodo ir priešišumą, gynybiškumą, nesugebėjimą patirti pasitenkinimo santykiuose.

Verta paminėti, jog visi tiriamieji (išskyrus EL ir GE) namus piešia itin atsainiai, paprastai, formaliai. EL ir GE piešia fasadinio tipo namus, papildo piešinį aplinkos detalėmis. Tai vertintume ir kaip tam tikrą asmenybės fasadiškumą, hiperkompensaciją – kai puošybos elementais siekiama pagerinti, padailinti savęs vaizdą santykiuose, kompensuoti santykių ir šeimos gyvenimo trūkumus.

Visiems tiramiesiems, atliekant šį tyrimą bendra buvo tai, jog piešinius piešė greitai, kai kurie – net labai greitai. Tai liudija apie aukštą tiriamųjų aktyvumo lygį, impulsyvumą (ką patvirtina ir kitos piešinių analizės charakteristikos). Verbalinėje tyrimo dalyje daugelis jų vengė pasakoti išsamiau, buvo kiek formalūs, kai kurie žvelgė atsainiai, su jumoru, tam tikru pašėpimu – „na ir ką jūs iš viso to matysite“. Kadangi interviu metu su tiriamaisiais buvo užmegztas pakankamai geras kontaktas, jie mielai pasakojo apie save, savo išgyvenimus, manytume, jog toks formalus HTP metodikos atlikimas liudija apie jų gynybiškumą, polinkį atskleisti apie save tik tai ką jie patys nori, pateikti apgalvotus, jiems priimtinius atsakymus. Neaiškus piešimo tikslas, nežinojimas kaip piešiniai bus interpretuojami tiramiesiems sukėlė nepasitikėjimą, juos sutrikdė, sukėlė nerimą ir sąlygojo užsisklendimą. Vertintume kaip tam tikrą nerimą, kad kiti juose pamatys tai, ko jie nenorėtų rodyti.

6. REZULTATŲ APTARIMAS

Apibendrinami tyrimo metu gautus duomenis pastebime, jog narcisistini asmenybės sutrikimą turintys asmenys, pasižymi specifiniais savęs vaizdo ypatumais, kuriuos pabandysime atskleisti aptardami rezultatus.

Analizuodami savęs vaizdo formavimosi prielaidas, t.y., įvertindami tiriamųjų vaikystės šeimos ypatumus ir santykius su tėvais, matome, jog ankstyvųjų santykių pobūdis (stipriais išreikštas vieno iš tėvų dominavimas, nesirūpinimas emociniais vaiko poreikiais), valdinga ir impulsyvi (stokojanti emocinio stabilumo) mama sudarė prielaidas specifiško tiriamųjų savęs vaizdo formavimuisi. Šios prielaidos įtakojo tai, kad Savęs vaizdas jau nuo mažens formuojamas, viena vertus, remiantis kito asmens (mamos) lūkesčiais ir, antra vertus, neaiškiai suvokiamu savo paties vidiniu vaizdiniu, koks jis turėtų būti (kad įtiktų, kad susilauktų meilės ir pan.). Dėl emocinių poreikių ignoravimo, tapatumo jausmo raida ir pažinimas sutrikdomi, o savęs vaizdas tampa priklausomas nuo kitų žmonių bei nuo vidinių, prastai realybę atspindinčių, įsivaizdavimų. Tiriamųjų vaikystės šeimoms būdingos ypatybės, o būtent, jog vienas iš tėvų buvo itin dominuojantis, o kitas linkęs nusileisti bei atvirų konfliktų nebuvimas, nesprendimas ir užglaustymas nesuteikė galimybės išmokyti spręsti ir savo vidinių konfliktų, bet veikiau užimti poziciją stebėtojo ir kritikuotojo, vertintojo, bet ne kompromisų konfliktų sprendimams ieškančiu asmeniu. Tokia pozicija sudaro galimybę integruoti į vidines savęs vaizdo struktūras viena kitai prieštaraujančias, vidinį konfliktą sukeliančias dalis, tačiau neįgalina jų susieti, rasti kompromisą, t.y. sujungti į vientisą, nuoseklų savęs išgyvenimą. Manytume, jog šie tiriamųjų vaikystės ypatumai gali sąlygoti tiriamųjų prieštarinę savęs suvokimą bei formuoti savęs vaizdą, stokojantį vientisumo ir nuoseklumo.

Tyrimo rezultatai atskleidžia, jog nei vienam iš tiriamųjų nepavyksta perteikti nuoseklaus ir aiškaus savęs vaizdo. Dalis tiriamųjų apibūdina save remdamiesi tik emociniais ar jausminiais savęs išgyvenimais, dalis – kognityvinėmis ir / ar psichologinėmis kategorijomis, tačiau nuosekaliai ir aiškiai save charakterizuoti, integruojant įvairius savęs aspektus nepavyksta nei vienam iš tiriamųjų.

Tos pačios tendencijos dominuoja tiriamųjų bandymuose apibūdinti sau artimus asmenis. Rezultatai atspindi paviršutinišką, nepakankamai aiškų kitų suvokimą, nesugebėjimą atsiriboti nuo savo pačių emocinių išgyvenimų, t.y., kitų supratimas paremtas ne žinojimu, koks kitas yra ir kaip jaučiasi, bet kaip jie jį mato ir kaip šalia jo jaučiasi jie. Manytume, tai liudija, kad išorės objektai (arba jų vidinės reprezentacijos) nepakankamai aiškiai diferencijuojamos nuo savęs (arba Aš) reprezentacijų.

S.M. Johnson (2001) teigia, jog narcisistinio tipo asmenybės pakankamai aiškiai skiria ribas tarp savęs ir kito, tačiau tik kūniškuoju, realiu pavidalu, „tačiau psichologiniame lygyje ribų požiūriu egzistuoja neaiškumas“. O.Kernberg tai vertina kaip nepakankamai aiškiai išsivysčiusias Ego ribas – kas užkerta kelią tapatumo integracijai. Autorius rašo: „Centrinė narcisismo problema, sąlygota giluminės identiškumo difuzijos ir gebėjimų giliai empatijai kitiems trūkumu“ (Kernberg, 2006). Taigi, manytume, jog ne tik tiriamojo savęs vaizdas, bet ir kitų žmonių suvokimas tiesiogiai atspindi tapatumo integracijos laipsnį, kuris atspindi tiek savęs, tik kito vaizde.

Apibendrinami tyrimo rezultatus, norėtume įvertinti atskirus tyrimo dalyvius, tiksliau jų grupes, nes analizuojant rezultatus pastebėjome egzistuojant esminių skirtimų. Analizuojant tiriamųjų pasisakymus apie pasitikėjimą savimi, kas laikoma bene svarbiausiu narcisistinio tipo asmenybės sutrikimo aspektu, išryškėjo kelios tendencijos:

- 1) Asmenys, kurie teigia pasitikintys savimi, yra linkę lygiuotis į idealų savęs vaizdą, sulaukę kritikos reaguoja audringai ir pyksta, nesugeba priimti pagyrimų.

Tiriamųjų santykių pobūdžio analizė atskleidžia, jog asmenys, kurie teigia pasitikintys savimi, įvardina save kaip siekiančius gilaus ir prasmingo bendravimo, sunkiai prisileidžia kitus artimiau, bei nemėgsta linksmy, laisvai besielgiančių žmonių ir mažai prisitaiko prie kitų. Darbinės veiklos analizė labai glaudžiai siejasi su pasaulio apskritai suvokimu, su savo vietos jame matymu. Tiriamieji, kuriuos mes priskyrimė pasitikinčių savimi asmenų grupei, tiek darbinėje veikloje, tiek ir gyvenime apskritai esti veiklūs žmonės, atkaklūs ir pakankamai organizuoti. Jie ambicingi, linkę užsibrėžti tikslus ir jų siekti. Tačiau stebimas ir tam tikras rigidiškumas, nesugebėjimas lanksčiai prisiderinti prie įvairių gyvenimo aplinkybių. Susidūrę su trukdžiais jie linkę būti agresyvūs, kovoja. Kartais reikalaujami išskirtinių privilegijų ar bandydami pasinaudoti apsukrumu. HTP analizė nurodo labiau išreikštą šių asmenų ekspansyvumą, egocentriškumą, siekį save išaukštinti.

Gyvenimo faktų analizė atskleidžia, jog šiems asmenims būdingi labiau konfliktiški tarpasmeniniai santykiai, nei kitai grupei priskirtiems tiriamiesiems. Jiems sunkiau prisitaikyti prie aplinkos ir aplinkinių, jų gyvenime mažai malonumą ir pasitenkinimą teikiančių dalykų (ką patvirtina ir HTP rezultatai).

- 2) Asmenys, kurie teigia nepasitikintys savimi, linkę save lyginti su kitais žmonėmis, jiems ne tiek svarbus idealo siekimas kaip savimi pasitikintiems asmenims. Sulaukę kritikos linkę save nuvertinti, tačiau pagyrimus priima su malonumu, nors ir kiek drovėdamiesi.

Tiriamieji, kurie teigia nepasitikintys savimi – mėgsta bendrauti, tačiau jiems būdingas tam tikras paviršutiniškumas, jiems sudėtinga bendrauti artimai, jie linkę prisitaikyti prie kitų bei nemėgsta ir nepasitiki arogantiškais žmonėmis. Nepasitikintys savimi tiriamieji tiek veikloje, tiek ir gyvenime esti labiau atsainūs, neorganizuoti. Jiems nėra būdinga siekti didelių tikslų, jie nepasižymi ambicingumu. Veikloje linkę viską atidėti paskutinei minutei, laviruoti, išsisukinėti. Šie tyrimo dalyviai linkę save palepinti, labiau linkę į malonumus. Šiems tiriamiesiems, kaip ir pasitikintiems savimi asmenims nėra lengva prisitaikyti prie išorinio pasaulio, tačiau jiems tai pavyksta žymiai lengviau (ką liudija ir HTP rezultatų analizė).

Analizuojant tiriamųjų gyvenimo duomenis pastebime, jog jie sąlyginai lengviau prisitaiko prie aplinkos, santykiai su kitais žmonėmis jiems teikia daugiau malonumo nei pasitikintiems savimi. Susituokę tiriamieji linkę savo šeimyninį gyvenimą vertinti teigiamai, o antrąsias puses charakterizuoti išskirtinai teigiamai.

Kaip matome, tiriamieji atspindi literatūroje išskirtus „kietoadžių“ ir „plonaodžių“ narcisisitinių asmenybių tipus. Esant narcisistinei charakterio patologijai, grandiozinė savastis nepakeičiama realistinėmis ambicijomis, o ego idealas – į idealistinius siekius. „Priklausomai nuo to, ar asmuo pabrėžia, ar nuslopina grandiozinę savastį, formuojasi dvejopa asmenybė (Milašiūnas, 2004), t.y., arba arogantiška, nedėmesinga ir agresyvi arba pasyvi, drovi, žemos savivertės. Vertinant mūsų išskirtų dviejų tipų savęs vaizdo ypatumus, pirmiausia išryškėja tai, jog pasitikinčių savimi narcisistinių asmenybių savęs vaizdas ir vertinimas formuojamas priklausomai nuo vidinio idealaus vaizdinio, o nepasitikinčiųjų savimi – lyginant save su konkrečiais išorės objektais. Pasak H.Kohut (2003), lyginamasis su kitais - santykinai brandesnės asmenybės požymis, nes rodo apie tam tikrą tikrosios savasties užuomazgą (ne tik grandiozinės) egzistavimą, nors kitų pagalba ir siekiama sulaukti būtent grandiozinės savasties patvirtinimo. Šį autoriaus teiginį galėtume patvirtinti tuo, jog išreiškę nepasitikėjimą savimi asmenys, apibūdindami save, labiau nei kita tiriamųjų grupė (pasitikintys savimi), rėmėsi savo jausminiais išgyvenimais, jie nors ir iš dalies vienpusiškai, tačiau sugebėjo save apibūdinti. Tuo tarpu kiti tiriamieji visiškai nesugebėjo pateikti nuoseklaus savęs vaizdo, buvo linkę save apibūdinti vienas kitam prieštaraujančiais pasisakymais.

N.McWilliams (2004) akcentuoja, jog narcisitinės asmenybės visų pirma pasižymi hiperjautrumu, gėdos ir kaltės jausmais bei agresyvumu (ką labiausiai akcentuoja O.Kernberg). Vertindami tyrimo dalyvių savęs vaizdą emocijų ir savikontrolės srityse ištiesę pastebime, jog visi tiriamieji įvardina savo emocinį jautrumą esantį stipresnį nei kitų žmonių. Taip pat pastebime, jog didžioji dalis tiriamųjų teigia gėdos jausmą išgyvenantys, jei kiti juos pamato silpnus, nedrąsius,

išsigandusius. Jiems sunku priimti užuojautą, paguodą. Silpnumas tokiems asmenims asocijuojasi su bejėgiškumu, savo Aš praradimu. Praradus savęs vaizdą kitų akyse kyla baimė, jog pasirodys tikrasis jų Aš, kurį jie taip stropiai stengiasi nuslėpti ne tik nuo kitų, bet ir nuo pačių savęs, nes įsivaizduoja jį esant visiškai netikusį ir absoliučiai blogą. Išgyvenamą pavydo jausmą labiau akcentuoja savimi nepasitikintys asmenys (ką vertintume kaip geresnį savo jausminių būsenų supratimą ir integravimą į vidines struktūras).

Analizuojant tyrimo rezultatus paaiškėja kitas dėsniumas – tiriamieji dažniausiai įvardija išgyvenamas kraštutines, priešingas viena kita nuotaikas arba emocijas būsenas. Viename poliuje – linksmumas, aktyvumas, netgi hiperaktyvumas. O štai priešingos tam būsenos tiriamųjų tarpe išsiskiria. Pasitikinčių savimi grupei priskirti tiriamieji teigia esą linę į priešingą linksmumui būseną – apatiją, liūdesį, tuštumos ir nuobodulio jausmą. Nepasitinkintys savimi tiriamieji dažnai jaučia be aiškių priežasčių kylantį pyktį, susierzinimą. Kaip jau minėjome, šiuos asmenis (remiantis H.Kohut narcisistinių perkėlimų aiškinimu) apibrėžėme kaip labiau integruojančius savo išgyvenimus į vidines psichologines struktūras. O.Kernberg aiškinimas, jog narcisistinės charakterio patologijos sunkumas priklauso nuo agresijos integracijos laipsnio, patvirtina mūsų keliamą prielaidą, jog „plonaodžio“ tipo narcisistinės asmenybės savęs vaizdas esti labiau apibrėžtas ir nuoseklus bei paremtas tikrojo savo tapatumo (nors ir ne pilno) išgyvenimu.

Dauguma tiriamųjų apibūdino save kaip itin impulsyvius, linkusius rizikuoti asmenis. Tačiau pažymėjo, jog riziką visada pasveria. Iš rezultatų analizės suprantame, jog polinkis rizikuoti siejamas su emocijų išgyvenimų pajvairinimu, sujaudinimu. HTP projekcinė tyrimo metodika taip pat atspindi tiriamųjų sudėtingumus kontroliuojant impulsus. Stebime pusiausvyros tarp emocionalumo ir racionalumo stoką. Tiriamųjų impulsyvumą vertintume kaip asmenybės nebrandumo, emocinio nestabilumo, vidinės psichinės struktūros funkcionavimą labiau instinktyviame nei brandžiame lygyje atspindį. Tačiau sugebėjimas prisitaikyti prie reikalaujamų normų, laikytis taisyklių, rodo jog psichopatologija nėra itin sunki, kaip esant psichotinės ar ribinės asmenybės organizacijos sąrangai. Manytume, jog tiriamųjų impulsyvumas išties atspindi nebrandžią tikrosios savasties struktūrą, pasislėpusią po netikrąją, manifestuojamąją savastimi.

Tapatumo tęstinumo laike suvokimas atspindi, kaip keičiasi savęs vaizdas gyvenimo bėgyje ir suteikia galimybę suvokti, kokių kintamųjų pagalba jis formuojamas. Tyrimo analizė atskleidžia, jog narcisistinio tipo asmenybių savęs vaizdas apibrėžiamas remiantis labiau emociniais / jausminiais savęs išgyvenimais ir esti itin priklausomas nuo išorinių aplinkybių, bet nėra paremtas stabiliais ir nesikeičiančiais asmenybės bruožais.

Apibendrinami rezultatus apie lytinio savo tapatumo suvokimą, galime teigti, jog tyrimo dalyviams būdinga savęs vaizdą formuoti remiantis idealaus vaizdinio pagalba. Savęs vaizdas atspindi ne jausminius savęs, kaip priklausančius vienai ar kitai lyčiai išgyvenimus, bet veikiau racionalų supratimą, vertinamą atsižvelgiant į idealų vaizdinį bei mažai susietą su emociniu savęs išgyvenimu.

Nors ir nedėdami daug pastangų kūno priežiūrai, dauguma tiriamųjų į savo išvaizdą buvo linkę žvelgti palankiai, skirtingai nei vertindami ir charakterizuodami savo būdo bruožus. S.M. Johnson (2001) teigia, jog narcisistinių asmenybių „reikšmingiausia dalis iškylančios patologijos yra pati savęs atstūmimo rezultatas“. Tačiau mūsų tyrimo dalyviai, fizinio savo kūno neatstumia, atvirkščiai – priima ir laiko sau priimtiniu. Kadangi didžioji dauguma psichodinaminės paradigmos autorių akcentuoja tėvų vaidmenį vaiko požiūriu į save formavimėsi, manytume, jog „fiziškai“ šie tiriamieji vaikystėje buvo daug labiau priimami nei emociškai (ką patvirtina tyrimo dalyvių pasakojimai). Jie pažymi, kad jais labai rūpinosi, tačiau labiau tuo, kad jie būtų sotūs, švarūs, t.y., kad fiziškai komfortiškai gerai jaustųsi. Fiziniai poreikiai ir kūnas buvo labiau vertinami ir priimami nei vaiko vidiniai išgyvenimai. Keliamo prielaidą, jog tokiu būdu formuojasi palankus sau fizinio savo kūno priėmimas ir vertinimas.

Vertindami tiriamųjų pasisakymus apie savęs vaizdo autentiškus, išskirtinius bruožus, nusatėme, jog tiriamiems keblu išskirti tik jiems vieniems būdingas savybes. Keli tyrimo dalyviai teigė, jog jie skiriasi nuo kitų tuo, kad stengiasi tokiais būti – išskirtiniais, tačiau vis tik daugelis tiriamųjų nesugebėjo paaiškinti, kuo jie autentiški arba įvardino tam tikrą savybių rinkinį, kurį lengvai galėtume pritaikyti bet kuriam kitam žmogui. Autentiškumo suvokimo analizė leidžia teigti, jog asmenų, turinčių narcisistinį asmenybės sutrikimą savęs vaizdas atspindi blankų savęs supratimą bei matymą, savęs tikro nepažinimą, nes tam, kad savęs vaizde atsispindėtų aiškūs, išskiriantys iš kitų bruožai, būtina jausti savo tapatumą, jausti ir išgyventi savo autentiškumą.

Savęs tęstinumo laike suvokimas, kūno vertinimo, autentiškumo išgyvenimo bei lytinio tapatumo įvertinimas mūsų nuomone geriausiai atspindi tiesiogines savęs vaizdo sąsajas su identiško integracija bei jo išgyvenimu. Pasak bemaž visų psichodinaminės teorijos autorių, narcisistinis asmenybės sutrikimas yra sąlygojamas patologinės savasties formacijos. Narcisistinė asmenybė, tikrosios savasties praradimą kompensuoja netikraja savastimi. Tai sąlygoja integralumo bei savęs vertinimo sutrikimus. Tiriamųjų savęs vaizdo analizė atskleidžia, jog narcisistinio tipo asmenybių savęs vaizdas itin priklausomas nuo besikeičiančių gyvenimo aplinkybių, bei idealaus vidinio vaizdinio. D.W.Winnikott (2002) teigia: „Po buvimo – veiksmas arba stimiliacija veiksmui. Bet pradžioje buvimas“. Perfrazuodami jo posakį galėtume sakyti, jog dėl buvimo stygiaus, arba tiksliau – buvimo savimi stygiaus, narcisistinės asmenybės nesugeba apibrėžti daugelio savęs bruožų, nes jos paprasčiausiai nepažįsta savo tikrojo Aš.

IŠVADOS

1. Tyrimo metu nustatyta, jog narcisistinių asmenybės sutrikimą turintys asmenys pasižymi specifiniais savęs vaizdo ypatumais. Vaikystės išgyvenimai ir ankstyvųjų santykių pobūdis sudarė prielaidas savęs vaizdą formuoti prieštaringą, stokojantį vientisumo ir nuoseklumo, neintegruojant į savęs vaizdą įvairių savęs aspektų – tiek emocinių, tiek kognityvinių.
2. Nustatėme, jog narcisistinių asmenybės sutrikimą turinčių asmenų savęs vaizdas tiesiogiai susijęs su sugebėjimu suvokti ir apibūdinti kitus žmones. Tiriamųjų savęs vaizdo bei sugebėjimo apibūdinti kitus žmones analizė atspindi tiesiogines sąsajas su narcisistinių asmenybės sutrikimą turinčių asmenų tapatumo integracijos laipsniu.
3. Narcisistinių asmenybės sutrikimą turinčių asmenų savęs vaizdas itin priklausomas nuo emocinių išgyvenimų, besikeičiančių gyvenimo aplinkybių bei idealaus vidinio vaizdinio, bet nėra paremtas stabiliais ir nesikeičiančiais asmenybės bruožais – tai atskleidžia savęs tęstinumo laike, kūno vertinimo, autentiškumo išgyvenimo bei lytinio tapatumo analizė. Manome, jog narcisistinės asmenybės nesugeba apibrėžti daugelio savo bruožų, nes jos nepažįsta savo tikrojo Aš, t.y., didelė tapatumo dalis neintegruojama į vidines psichologines struktūras.
4. Lygindami pasitikinčius savimi narcisistinių asmenybės sutrikimą turinčius asmenis su nepasitikinčiais savimi atskleidžiame sekančius ypatumus:
 - a) Pasitikinčių savimi asmenų:
 - savęs vaizdas formuojamas remiantis vidiniu idealiu vaizdiniu;
 - pateikiamas savęs vaizdas pasižymi nenuoseklumu, chaotiškumu, prieštaraujančiais vienas kitam pasisakymais;
 - į savęs vaizdą prastai integruojami jausminiai išgyvenimai, ypač pyktis, pavydas.
 - b) Nepasitikinčių savimi asmenų:
 - savęs vaizdas formuojamas lyginant save su kitais išorės objektais;
 - apibrėždami savęs vaizdą remiasi daugiau emociniais išgyvenimais, nors ir iš dalies vienpusiškai, tačiau sugeba save apibūdinti (nepasižymi vienas kitam prieštaraujančiais apibūdinimais), t.y., savęs vaizdas yra nuoseklesnis ir labiau apibrėžtas;
 - linkę į savęs vaizdą integruoti daugiau jausminių išgyvenimų.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Andrikienė L., Laurinaitis E., Milašiūnas R. Psichoanalitinė psichoterapija, Vaistų žinios, Vilnius, 2004.
2. Auster Th., Strauss L.V. Psichoanalizės terminų žodynelis, Vilnius, Vaga, 2003.
3. Buck J.N. The House-Tree-Person Technique, Revised manual, Beverly Hills, 1996.
4. Cropley A. Qualitative research methods An Introduction for students of psychology and education, Zinatne, 2002.
5. Deikman A. The observing Self, 2002. Prieiga per internetą: <http://www.deikman.com/observingself.html> (žiūrėta 2007.11.27).
6. DSM-III-R Diagnostikos kriterijai, Lietuvos biologinės psichiatrijos asociacija, Kaunas, 1993.
7. Erikson E.H. Vaikystė ir visuomenė, katalikų pasaulio leidiniai, Vilnius, 2004.
8. Freud S. Anapus malonumo principo, „Vyturio“ leidykla, Vilnius, 1999.
9. Freud S. Psichoanalizės įvadas. Paskaitos, ALK / Vaga, Vilnius, 1999.
10. Fürst M. Psichologija, Lumen leidykla, Vilnius, 2000.
11. Gabbard G.O. Psychodynamic psychiatry in clinical practice, the DSM-IV ed., Washington, DC, American Psychiatric Press Inc., 1994.
12. Gilgun J.F. A Case for case studies in social work research, Social Work, Jul 94, Vol. 39 Issue 4.
13. Girdzijauskienė S. Kokybinis interviu, VU Specialiosios psichologijos laboratorija, Vilnius, 2006.
14. Grossman W.I. The Self as Fantasy: Fantasy as Theory, Journal of the American Psychoanalytic Association, 1982, 30:919-937.
15. Gudaitė G. Klinikinis psichologinis vertinimas, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 2007.
16. Gudaitė G. Sergančiųjų šizofrenija savęs vaizdo kitimas. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, Vilnius, 1993.
17. Jusienė R. Kūdikio vystymasis ir ryšiai su motina pirmaisiais gyvenimo metais (Psichoanalitinis požiūris ir jo kritika), Psichologija, Nr. 14, 1995.
18. Kernber O.F. Borderline conditions and pathological narcissism, Yason Aronson, New York, 1975.
19. Kernberg O. Factors in the Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personalities, Journal of the American Psychoanalytic Association, 1970, 18:51-85.
20. Kernberg O. Self, Ego, Affects and Drives, Journal of the American Psychoanalytic Association, 1982, 30:893-917.

21. Kernberg P.F., Weiner A.S., Bardenstein K.K. Personality disorders in children and Adolescents, Basic Books, NY, 2000.
22. Martin L. Psychoanalytical Approaches to Narcissism, 1998. Prieiga per internetą: <http://www.lindamartinonline.com/articles/thesis6.html> (žiūrėta 2007.11.27)
23. McWilliams N., Lependorf S. Narcissistic pathology of everyday life: the denial of remorse and gratitude, 1990. Prieiga per internetą: <http://www.ippnj.org/mewilliams1.html> (žiūrėta 2008.03.12).
24. Milašiūnas R. Asmenybės sutrikimai // Psichiatrija, red. A.Dembinskas, Vilnius, Vaistų žinios, 2003.
25. Milašiūnas R. Psichoanalizė 100 klausimų ir atsakymų, Vilnius, Tyto alba, 2004.
26. Millon Th., Grossman S., Millon C., Meagher S., Ramnath R. Personality disorders in modern life, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2004.
27. Myers D.G. Psichologija, Vilnius, Poligrafija ir informatika, 2000.
28. Narcissistic personality disorder / Encyclopedia of Mental Disorders, 2007. Prieiga per internetą: <http://www.enotes.com/mental-disorders-encyclopedia/narcissistic-personality-disorders> (žiūrėta 2007.12.11).
29. Oldham J.M., Morris L.B. The new personality self – portrait, Bantam books, NY, 1995.
30. Shaughnessy J.J., Zechmeister E.B. Research methods in psychology, McGraw-Hill publishing company, 1990.
31. Skarderud F. Nerimas Klajonės po modernųjį Aš, Tyto Alba, Vilnius, 2001.
32. Spruiell V. Theories of treatment of narcissistic personalities, 1998. Prieiga per internetą: <http://www.analysis.com/vs/vs746.html> (žiūrėta 2007.11.27).
33. Spruiell V. The Self, 1995. <http://www.analysis.com/vs/vs91b.html> (žiūrėta 2007.11.27).
34. Stolorow R. Toward a functional definition of narcissism, Journal of the American Psychoanalytic Association, 1975, 56:179-185.
35. Stolorow R.D., Brandchaft B., Atwood G.E. Psychoanalytic treatment An Intersubjective Approach, The analytic press, Hillsdale, NJ, 1987.
36. Tahka V. Psichoterapijos pagrindai remiantis psichoanalizės teorija, UAB „Efrata“, Vilnius, 1999.
37. TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimai: klinika ir diagnostika, Kaunas, Medicinos leidykla, 1997.
38. Ulevičienė J. Psichodiagnostinio tyrimo metodai // Psichiatrija, red. A.Dembinskas, Vilnius, Vaistų žinios, 2003.
39. Vengeris A. Psichologiniai piešinių testai, „Presvika“, Vilnius, 2007.
40. Žukauskienė R. Raidos psichologija, Margi raštai, Vilnius, 2002.

41. Wenar Ch., Kerig P.K. Developmental psychopathology: from infancy through adolescence, McGraw-Hill, NY, 2005.
42. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование, Питер, 2005
43. Балинт М. Базисный дефект, Когито-Центр, Москва, 2002.
44. Боулби Дж. Создание и разрушение эмоциональных связей, Академический Проект, 2006.
45. Винникотт Д. Игра и реальность, Институт общегуманитарных исследований, Москва, 2002.
46. Джонсон С.М. Психотерапия характера, Центр психологической культуры, Москва, 2001.
47. Карсон Р., Батчер Дж., Минека С. Анормальная психология, Питер, 2005.
48. Квале С. Исследовательское интервью, Смысл, Москва 2003.
49. Кернберг О. Агрессия при расстройствах личности, Класс, Москва, 2001.
50. Кернберг О. Отношения любви: норма и патология, Класс, Москва, 2006.
51. Кернберг О. Тяжелые личностные расстройства, Класс, Москва, 2005.
52. Кляйн М. Зависть и благодарность, Б.С.К., Санкт-Петербург, 1997.
53. Кохут Х. Анализ самости, Когито-Центр, Москва, 2003.
54. Кохут Х. Восстановление самости, Когито-Центр, Москва, 2002.
55. Лейбин В. Постклассический психоанализ, Энциклопедия, том 1, Территория будущего, Москва, 2006.
56. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика Понимание структуры личности в клиническом процессе, Класс, Москва, 2004.
57. Миллер А. Драма одаренного ребенка и поиск собственного Я, Академический Проект, 2006.
58. Семенова З.Ф., Семенова С.В. Психологические рисуночные тесты Методика < дом – дерево – человек >, Сова, 2006.
59. Хартманн Х. Эго – психология и проблема адаптации личности, Институт общегуманитарных исследований, Москва, 2002.
60. Хензелер Х. Теория нарциссизма // Энциклопедия глубинной психологии, том 1, Зигмунд Фрейд: жизнь, работа, наследие, MGM – Interna, Москва, 1998.
61. Хиггинс Р. Методы анализа клинических случаев, Когито-Центр, Москва, 2003.
62. Шварц-Салант Н. Нарциссизм и трансформация личности, Класс, Москва, 2007.
63. Энциклопедия психического здоровья, ред. Виттхен Т.У., Алетея, Москва, 2006.

PRIEDAI

1 priedas. Pusiau struktūruotas interviu savęs vaizdo ypatumams atskleisti

Įvadinėje interviu dalyje, tiriamasis bus paklaustas:

- Kaip nusiteikęs jūs čia atėjote?
- Ką galvojote apie šį interviu?
- Kaip įsivaizduojate apie ką mes kalbėsime?
- Kaip dabar jaučiatės?

Gavus atsakymus į šiuos pradinis klausimus, tiriamasis bus bendrais bruožais supažindintas su interviu tikslu ir pokalbio temomis. Toliau nuosekliai pateikiame pagrindines pokalbio temas ir pagrindinius klausimus:

1. Savastis

Įvadinėje šios temos dalyje užduodant atvirus klausimus prašoma pačio tiriamojo papasakoti apie save, apibūdinti save, t.y. visų pirma leidžiame jam pateikti tokią informaciją apie save, kokią jis nori:

- Papasakokite, prašom, apie save.
- Kaip galėtumėte save apibūdinti?
- Kaip jūs pats save vertinate?
- Už ką jūs save gerbiate?
- Kokios jūsų savybės leidžia jums savimi pasitikėti?

Psichologinė kategorija	Galimi klausimai
2 Temperamentas: Neuroticizmas Ekstraversija Atvirumas Sukalbamumas Sąmoningumas	1. Kaip jūs galėtumėte apibūdinti savo temperamentą? 2. Kaip manote ar gyvenimo sunkumai jums sukelia didesnę stresą (nerimą, pyktį, liūdesį, pažeidžiamumą) nei kitiems žmonėms? 3. Kaip galėtumėte save apibūdinti – kaip ekstravertą ar intravertą (paaiškinti sąvokas)? 4. Ar manote esąs labiau konservatyvus ar priešingai – mėgstantis naujoves? 5. Ar būdamas su žmonėmis jūs stengiatės būti malonus, stengiatės prisitaikyti, ar priešingai – jūs nepasitikite žmonėmis, esate įtarus? 6. Ar galite save apibūdinti kaip atkaklų, organizuotą, punctualų ar kaip nerūpestingą, atsainų?
2) Tapatumas: Realistinis kūno vaizdas	1. Kaip jūs vertinate savo kūną? Kas patinka / nepatinka?

Subjektyvus savo tapatumas suvokimas	2. Kiek dėmesio skiriate savo išvaizdai? 3. Kaip keitėsi jūsų kūno proporcijos gyvenimo bėgyje? 4. Ar jūs būnate toks pat bendraudamas su labai skirtingais žmonėmis? 5. Ar išgyvenote tokių situacijų, kuriose jautėtės tarsi ne jūs ten būtumėt? 6. Ar galite pasakyti, kad jūsų elgesys ar požiūriai visada atitinka tai kas jūs esate?
Nusistovėję požiūriai ir elgesys	7. Ar turite tvirtų įsitikinimų apie tai kaip dera ar nedera elgtis tt situacijose? Kaip lanksčiai galite jas koreguoti atsižvelgiant į situacijas? 8. Ar galite save apibūdinti kaip tą patį asmenį kuriuo buvote vaikystėje ar tikėtės būti ateityje? Kas keitėsi / keisis?
Savęs tęstinumas laike	9. Kaip manote kuo jūs autentiškas / skirtingas nuo kitų žmonių? 10. Kuo jūs originalus?
Autentiškumas ir originalumas	11. Kaip manote kokios jūsų savybės daro jus jumis? 12. Kaip jūs suvokiate savo moteriškumą / vyriškumą?
Lytinis aiškumas	13. Kaip jūs priimate lyties apspręstą vaidmenį?
Etniškumas	14. Ką jums reiškia būti lietuve / lietuviu? 15. Kiek jums svarbios šeimos / tautos tradicijos?
Internalizuota sąžinė (Superego)	16. Kaip jūs priimate apdovanojimus / paskatinimus? Bausemes / papeikimus? 17. Ar galite save apibūdinti kaip žmogų siekiantį idealų? Kokių? 18. Dėl ko dažniausiai jaučiate kaltę ar gėdą?
3) Sėkmės / nesėkmės atribucija	1. Kai jums kas nors pasiseka kaip tada manote kas padėjo kad taip atsitiktų? 2. Ką kaltinate dėl savo nesėkmių?
4) Fantazijos	1. Kaip dažnai jūs svajojate? Apie ką? 2. Kaip dažnai sapnuojate? (košmarai?) 3. Kaip lengvai užmiegate / nubundate? 4. Ar miegodamas vaikštote / kalbate / esat jautrus ir greit prabundate?

2. Santykiai

Įvedant tiriamąjį į šią temą, pirmiausia akcentuojame santykį interviu metu tarp tiriamojo ir tyrėjos bei jo savijautą:

- Kaip dabar jaučiatės?

- Mes jau kurį laiką kalbamės ir kaip jums dabar atrodo šis interviu, lyginant su tuo kaip nusiteikęs atėjote?

Beto, pokalbio apie santykius pradžioje prašome tiriamojo apibūdinti jam svarbius asmenis:

- Kaip galėtumėte apibūdinti savo šeimos narius (tėvus, brolius / seseris, vyrą (žmoną) / vaikus)?

- Kaip galėtumėte apibūdinti savo draugus, bendradarbius?

Psichologinė kategorija	Galimi klausimai
1) Socialinės rolės	1. Kaip galėtumėte apibūdinti savo socialines roles? (Tai kuo jūs esate bendraudami su kitais? 2. Kiek socialinių rolių jūs galėtumėte išvardinti? 3. Kurios iš jų jums labiau priimtinos, kurios mažiau?
2) Santykių svarba	1. Kiek svarbūs jums santykiai su kitais žmonėmis? 2. Su kuriais būtent? 3. Su kuo jūs labiausiai siekiate bendrauti / su kuo mažiausiai?
3) Santykių pobūdis	1. Kaip artimai jūs bendraujate su tėvais / broliais / seserimis / vyru (žmona) / vaikais / draugais / bendradarbiais? 2. Kaip dažnai? 3. Ką jums reiškia artimai bendrauti? 4. Kaip jaučiatės būdami dideliuose žmonių susijimuose? 5. Kaip jaučiatės tarp nepažįstamų žmonių?
4) Santykių / kitų žmonių įtaka	1. Kiek ir kaip stipriai kiti žmonės / santykiai su jais įtakoja jūsų gyvenimą? 2. Kurie žmonės labiau, kurie mažiau turi jums įtakos?
5) Pasitikėjimas kitais žmonėmis	1. Kokiais žmonėmis jūs pasitikite? Kodėl? 2. Koks žmogus turi būti (kokias savybes turėti) kad galėtumėte juo pasitikėti? 3. Kokie žmonės (savybės) kelia nepasitikėjimą?
6) Kitų žmonių vertinimas (ypatingai artimųjų)	1. Kaip vertinate savo šeimos narius? Draugus? Kolegas? 2. Kuom jums šie žmonės patinka / nepatinka?
7) Kitų žmonių nuomonių ir vertinimų apie save supratimas, priėmimas	1. Kaip manote kaip jus vertina tėvai / broliai / seserys / vyras (žmona) / vaikai / draugai / bendradarbiai / nepažystamieji? 2. Kaip jūs reaguojate į jų vertinimus? 3. Kieno vertinimai jums svarbūs, kieno ne? Kodėl?
8) Vienatvės išgyvenimas	1. Kaip jūs išgyvenate vienatvę? 2. Kuo vienatvė jums patinka / nepatinka?

3. Darbinė veikla

Prieš pradėdami kalbėti šia tema, tiriamojo paklausime:

- Mes jau kurį laiką kalbamės, kaip iki šiol jums atrodo mūsų pokalbis? Koks tikitės jis bus toliau?
- Kaip dabar jaučiatės lyginant su pokalbio pradžia?

Psichologinė kategorija	Galimi klausimai
1) Darbinė patirtis	1. Kokia jūsų darbinė patirtis, kur ir kokiose pareigose jūs dirbate (dirbate)? 2. Kaip įsidarbinote? 3. Kaip jums patiko tai ką dirbate / dirbate? Kas būtent patinko/ nepatiko?
2) Darbų atlikimo pobūdis	1. Kaip galėtumėte apibūdinti savo darbo stilių? 2. Ar mėgstate dirbti vienas ar kolektyve?

3) Tikslų iškėlimas ir siekimas	3. Dirbate lėtai ir itin kruopščiai, ar greitai ir prabėgomis? 1. Kaip jūs siekiate užsibrėžtų tikslų? 2. Kas jums padeda / trukdo juos įgyvendinti?
4) Planavimo įgūdžiai	1. Ar planuojate savo veiklą? Kaip kruopščiai? 2. Kaip pavyksta laikytis plano / dienvartės?
5) Atsakomybės prisiėmimas	1. Kiek atsakomybės jūs prisiimate už savo darbo sėkmę / nesėkmę? 2. Ar jums patinka vadovauti ar būti vadovaujamam?
6) Sprendimų priėmimo pobūdis	1. Kuo remiantis jūs priimate sprendimus? 2. Kas jums padeda apsispręsti vienu ar kitu klausimu, o trukdo? 3. Ar jums lengva ar sunku priimti svarbius sprendimus?
7) Veiklos sąlygotų sunkumų įveika	1. Kaip jūs susidorojate su veikloje kilusiais sprendimais? 2. Į ką kreipiatės pagalbos? Su kuo tariatės? 3. Vengiate ir atidėliojate ar stengiatės kuo greičiau įveikti nesklaidumus? 4. Kas padeda, kas trukdo įveikiant sunkumus?
8) Laisvalaikio veikla	1. Kuo jūs išsiimate laisvalaikiu? Ką mėgstate, ko ne? 2. Kaip jūs ilsitės? 3. Ar turite hobi?

4. Emocijos

Kadangi ši pokalbio dalis apie emocijas labai svarbi vertinant asmens Savęs vaizdą, prieš užduodant pagrindinius klausimus, paklausime tiriamojo apie interviu metu išgyvenamas emocijas, bei kelis klausimus padėsiančius įvertinti tiriamojo empatiją ir sugebėjimą verbalizuoti savo emocijas:

- Kaip jūs jautėtės atsakinėdamas į mano užduodamus klausimus iki šiol?
- Kaip dabar jaučiatės? Kokias emocijas galėtumėte įvardinti?
- Ar sužinojote ką nors naujo apie save?
- Kaip manote aš supratau jus? Ką aš apie jus sužinojau?
- Kaip manote aš vertinu jus?

Psichologinė kategorija	Galimi klausimai
1) Būdingos nuotaikos ir emocinės būsenos	1. Kokias nuotaikas ir emocines būsenas galėtumėte įvardinti kaip būdingas jums? 2. Kaip dažnai jos pasireiškia? 3. Kaip manote kokia šių nuotaikų priežastis?
2) Emocinis jautrumas	1. Kaip apibūdintumėte savo emocinį jautrumą? 2. Kaip manote ar reaguojate jautriau nei daugelis žmonių? 3. Į ką jūs itin jautriai reaguojate (kritika, pasisėkimas, įžeidimas ir pan.)? 4. Kaip manote kodėl jūs taip jautriai (nejautriai) reaguojate?
3) Emocinis labilumas	1. Kaip greitai jūsų nuotaikos keičiasi? Kaip dažnai? 2. Kaip manote kokia to priežastis?
4) Emocijų įtaka elgesiui	1. Ar jūsų emocijos keičia jūsų elgesį, veiklą, sprendimus?

5) Emocijų spektras	2. Kaip tai vertinate? 1. Ar jums būdingos tik tam tikros nuotaikos, ar jūs išgyvenate labai daug ir įvairių emocijų?
6) Emocijų atpažinimas ir įvardinimas	1. Kas jums padeda atpažinti vieną ar kitą emociją? 2. Ar jums lengva atpažinti savo jausmus? 3. O juos įvardinti?
7) Emocijų raiška	1. Kaip jūs reiškiate savo jausmus? 2. Kaip manote ar savo jausmus jūs reiškiate atviriau / dažniau nei kiti žmonės?

5. Savikontrolė

Psichologinė kategorija	Galimi klausimai
1) Impulsyvumas ir spontaniškumas	1. Ar dažnai elgiatės impulsyviai / spontaniškai? 2. Kaip manote ar esate impulsyvesnis / spontaniškesnis nei daugelis kitų žmonių? 3. Ar jūsų impulsyvumas / neimpulsyvumas jums padeda ar trukdo?
2) Rizikavimas	1. Ar dažnai rizikuojate? 2. Kokiose situacijose jūs labiau linkę rizikuoti? 3. Kaip vertinate savo polinkį rizikuoti / nerizikuoti?
3) Frustracijos tolerancija	1. Kaip jaučiatės jums nemaloniuose situacijose, kurių negalite pakeisti? 2. Ką tada darote? 3. Kuo jūsų elgesys šiose situacijose skiriasi nuo jums įprasto elgesio?
4) Disciplina	1. Ar jums lengva laikytis nustatytos tvarkos, disciplinos? 2. Ar jums lengva disciplinuoti patį save? 3. Ar lengva savo norus derinti prie reikalaujamų normų / taisyklių?

6. Realus pasaulis

Psichologinė kategorija	Galimi klausimai
1) Pažiūros ir įsitikinimai	1. Kokie jūsų religiniai įsitikinimai? 2. Kokia jūsų „filosofija“, įsitikinimai apie pasaulį, gyvenimą? 3. Kiek jums svarbus jūsų dvasinis gyvenimas?
2) Prisitaikymo prie aplinkos gebėjimai	1. Ar jums lengva ar sunku prisitaikyti? 2. Kaip manote kiek jūs pats turite galių kažką keisti savo gyvenime, pasaulyje?
3) Savo vietos pasaulyje matymas	1. Kaip jūs matote savo vietą pasaulyje? 2. Kas ją lemia?

Interviu pabaigoje laikome svarbiais užduoti šiuos klausimus:

- Kaip jaučiatės dabar kai pokalbis jau baigiasi?
- Ar buvo klausimas kurį jūsų nuomone aš turėjau jums užduoti, bet taip ir neuždaviau?